

Feiten & Cijfers Geletterdheid 2016

Overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en de opbrengsten van investeringen voor samenleving en individu

Maastricht University

Feiten & Cijfers Geletterdheid 2016

Overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en de opbrengsten van investeringen voor samenleving en individu

Colofon

Deze publicatie van Stichting Lezen & Schrijven is tot stand gekomen in samenwerking met Dr. Maurice de Greef, Prof. dr. Mien Segers en Dr. Jan Nijhuis, Maastricht University School of Business and Economics Educational Research & Development.

Met medewerking van Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ecbo), PricewaterhouseCoopers (PwC) en SEO Economisch Onderzoek (SEO).

Deze publicatie is gefinancierd door de Rijksoverheid.

lezenenschrijven.nl

201704 © Stichting Lezen & Schrijven

INHOUD

Voorwoord	5
1. In één oogopslag	6
2. Met de neus op de feiten	9
3. Laaggeletterdheid in Nederland	13
4. Effect van investeren in geletterdheid	19
1. Taalbeheersing	19
2. Welzijn	19
3. Gezondheid	20
4. Opvoeding en taalverwerving	23
5. Arbeidsmarkt en vervolgopleiding	27
6. Kosteneffectiviteit van taalscholing	31
5. Monitoring van activiteiten van Stichting Lezen & Schrijven	35
6. Referenties	42

© Ruud Pos

Het verhaal van Koos Vervoort

Door problemen thuis kon Koos op school niet goed meekomen. Hij verliet in het eerste jaar de technische school, vond een eenvoudig baantje en wist zijn laaggeletterdheid tot zijn 44ste goed te verdoezelen.

De tekst op supermarktproducten kon hij wel lezen, maar technische dingen begreep hij niet of verkeerd. Een moeilijke passage in een boek sloeg hij over, bijsluiters las hij nooit. Een ov-kaartje uit de automaat halen vond hij lastig en hij wist nooit hoe lang een tramkaartje nog geldig was of waar hij moest overstappen.

Door bepaalde situaties te ontwijken en door anderen voor zijn karretje te spannen, kon Koos lang verborgen houden dat hij leesproblemen had. Zelfs zijn vrouw wist er niets van. Totdat hij dacht dat hij de computer van zijn vrouw had stukgemaakt, terwijl er niets aan de hand was. Zij stuurde Koos vervolgens naar een cursus lezen en schrijven.

Koos: "Ik leerde niet alleen eindelijk goed lezen en schrijven, er opende zich een compleet nieuwe wereld voor me. Ineens begreep ik dingen, had ik toegang tot allerlei informatie. Daardoor werd ik veel ondernemender. Tegenwoordig stippel ik reizen naar het buitenland uit. En op internet heb ik alles uitgezocht over medische stoffen en voedingsingrediënten die mijn reumaklachten kunnen verminderen. Daardoor ben ik nu zelfs medicijnvrij."

VOORWOORD

Ik vroeg laatst een taalcursist hoe het volgen van lessen haar leven had veranderd. Zij vertelde dat ze door de cursus met veel meer zelfvertrouwen in het leven staat. Ze leest nu haar kind voor en is niet meer bang om bij een gemeentelijke instantie een formulier in te vullen. Ze is een gelukkiger mens. Ik geloof dat heel Nederland moet kunnen lezen, schrijven, rekenen en om moet kunnen gaan met een computer. Stichting Lezen & Schrijven zorgt ervoor dat laaggeletterdheid onderwerp van gesprek is bij publiek en politiek. Partners en duizenden vrijwilligers organiseren taalscholing voor zo veel mogelijk mensen. Kennis en onderzoek zijn van wezenlijk belang om erachter te komen wat een goede aanpak van het voorkomen en verminderen van laaggeletterdheid is.

Feiten & Cijfers is een overzichtsstudie met de belangrijkste cijfers over laaggeletterdheid. Het is belangrijk om de feiten over de gevolgen van laaggeletterdheid op een rij te hebben, evenals de opbrengsten van investeringen voor de samenleving en het individu. Met deze kennis hoop ik dat we nog meer mensen kunnen helpen om meer zelfstandig en zelfredzaam te worden.

Merel Heimens Visser
Directeur-bestuurder Stichting Lezen & Schrijven

Den Haag, 2016

1. IN ÉÉN OOGOPSLAG

OPBRENGSTEN VAN INVESTERINGEN

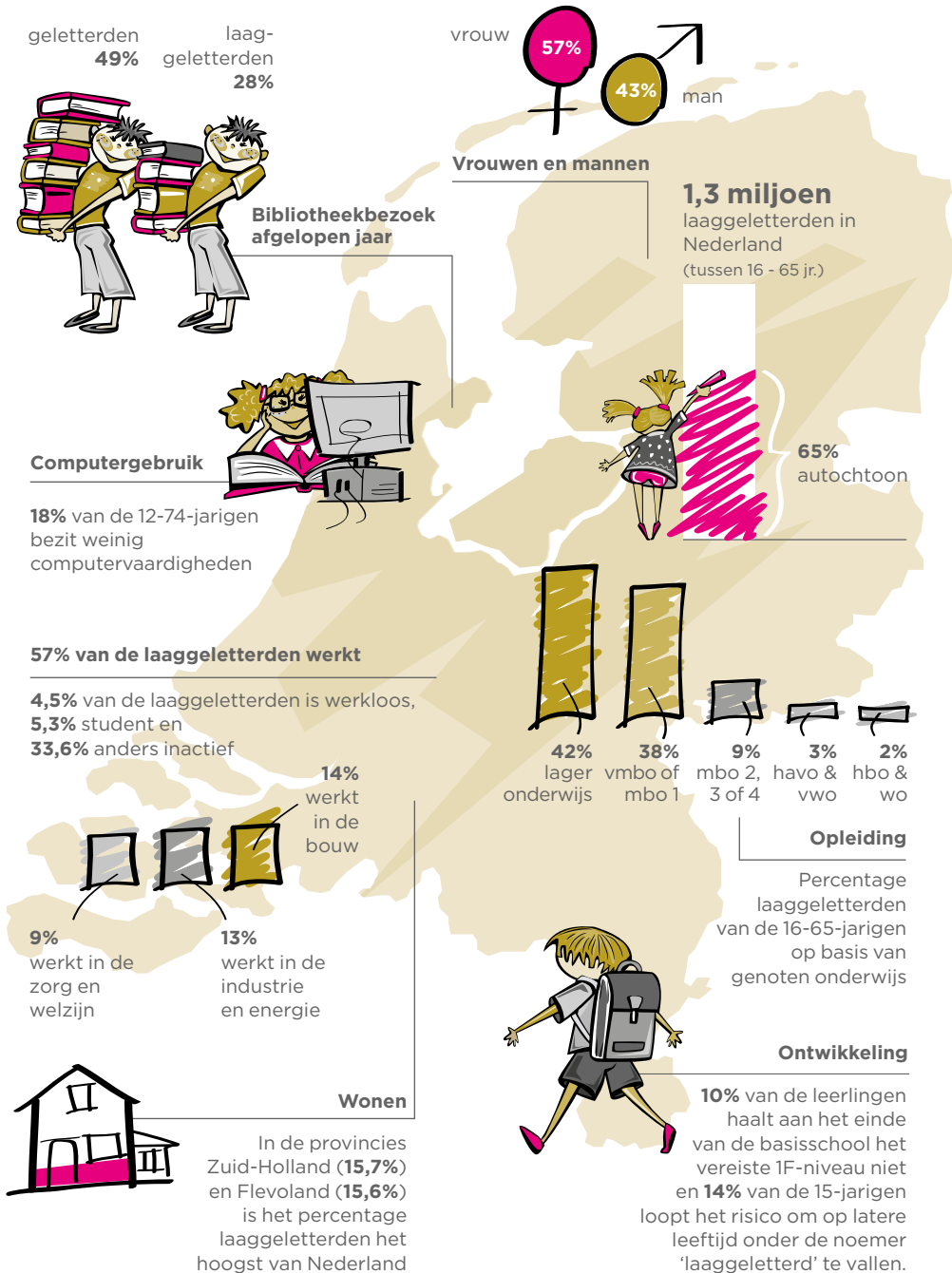
Thema	Onderzoekresultaten
1. TAALBEHEERSING Deelname aan taaltrajecten leidt tot een betere taalbeheersing. Een meerderheid van de deelnemers verbeterde de lees-, schrijf-, spreek- en luistervaardigheden.	<ul style="list-style-type: none">> <u>Nederland:</u> 71% van de deelnemers heeft een betere taalbeheersing na een taaltraject van Taal voor het Leven.> <u>Verenigde Staten:</u> deelnemers hebben na taalscholing een betere taalbeheersing en gaan meer taal gebruiken.> <u>Nieuw-Zeeland:</u> 40 tot 55% van de autochtonen heeft een betere taalbeheersing ten opzichte van 90% van de allochtonen.
2. WELZIJN Een betere taalbeheersing zorgt ervoor dat mensen zelfredzamer, sociaal actiever en gelukkiger zijn. Een aanzienlijk deel van de deelnemers aan taaltrajecten krijgt een betere plek in de samenleving: hun welzijn verbetert significant.	<ul style="list-style-type: none">> <u>Nederland:</u> 50 tot 65% van de deelnemers heeft een betere plek in de samenleving. Hun nationale taalvaardigheden zijn bijvoorbeeld toegenomen, of hun digitale vaardigheden, assertiviteit, ondernemerschap, of hun sociale isolement is bijvoorbeeld afgenomen (sociale inclusie).> <u>Australië:</u> deelnemers hebben meer zelfvertrouwen en maken een grotere persoonlijke groei door.
3. GEZONDHEID De gezondheidssituatie van geletterde mensen is beter dan die van laaggeletterden. Geletterde mensen hebben beter ontwikkelde gezondheidsvaardigheden en ervaren minder gezondheidsproblemen.	<ul style="list-style-type: none">> <u>Nederland:</u><ul style="list-style-type: none">• Het rendement van een taal cursus blijkt uit een vermindering van de maatschappelijke zorgkosten per deelnemer van 359 euro en een stijging van de individuele gezondheidswinst ter waarde van 1.501 euro per deelnemer.• Deelnemers aan taaltrajecten hebben een betere fysieke (39%) en psychische (53%) gezondheid.• Laageletterden zijn vaak laagopgeleid. Laagopgeleiden leven gemiddeld zes jaar korter.> <u>Australië:</u> laageletterden lopen een verhoogd risico op ziekenhuisopnames en depressie.> <u>Verenigde Staten:</u> taalinterventie leidt tot afname van depressies.

1 op de 6 Nederlanders is laaggeletterd

Dat zijn 2,5 miljoen volwassenen van 16 jaar en ouder die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. Van de 1,3 miljoen 16-65-jarigen die moeite hebben met lezen en schrijven (ofwel taal) is het merendeel, ongeveer tweederde, autochtoon. Op deze pagina staat een samenvatting van het effect van taal- en leertrajecten. Een uitgebreider verslag is in deze publicatie te vinden.

Thema	Onderzoekresultaten
<p>4. OPVOEDING EN TAALVERWERVING Aandacht voor lezen en schrijven op jonge leeftijd zorgt voor een lagere kans op laaggeletterdheid op latere leeftijd.</p>	<p>> <u>Nederland:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bijna 14% van alle kinderen in Nederland loopt het risico om op latere leeftijd onder de noemer 'laaggeletterd' te vallen. Een van de redenen is het lage taalniveau van hun ouders, maar ook het lage taalniveau van leid(st)ers in de VVE (voor- en voerschoolse educatie) speelt een rol. • Bijna 86% van de grotere gemeenten (G37) heeft voldoende zicht op het aanbod voerschoolse educatie en op de mate waarin hun doelgroep er gebruik van maakt. In 70% van de gemeenten zijn er resultaatafspraken gemaakt. In elf gemeenten is nog verbetering nodig. • Na deelname aan Taal voor Thuis heeft 40 tot 60% van de ouders een betere mate van ouderbetrokkenheid. <p>> <u>Verenigd Koninkrijk:</u> Na taalinterventie geeft 84% van de ouders aan dat de communicatie bij hun kinderen verbetert. 83% is meer vertrouwd met boeken en 80% is zich bewust van het belang om met hun kinderen over verschillende interesses te praten.</p>
<p>5. ARBEIDSMARKT EN VERVOLGOPLEIDING Investeren in vermindering van laaggeletterdheid leidt tot een betere economische situatie, waaronder een betere arbeidsmarktpositie en beter functioneren van werknemers.</p>	<p>> <u>Nederland:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Taalscholing leidt voor 20 tot 35% van de deelnemers tot een betere arbeidsmarktpositie. • Taalscholing zorgt voor doorstroming naar andere soorten van educatie. <p>> <u>Schotland:</u> 60% van de deelnemers krijgt betere carrièreperspectieven.</p> <p>> <u>Nieuw-Zeeland:</u> De meeste deelnemers hebben betere werknemersvaardigheden en hun vertrouwen in en tevredenheid over hun baan is toegenomen.</p>
<p>6. KOSTEN-EFFECTIVITEIT De opbrengsten van de aanpak van laaggeletterdheid zijn hoger dan de kosten en levert het individu en de samenleving veel op.</p>	<p>> <u>Nederland:</u> Van iedere geïnvesteerde euro in taalscholing via het programma Taal voor het Leven is het effectieve rendement 1,79 euro (dus 79%) van de investering. Investeren in taalscholing loont.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De baten per deelnemer bedragen 3.025 euro en worden veroorzaakt door een stijging van de arbeidsproductiviteit en een daling van de gezondheidskosten. • De kosten per deelnemer bedragen 1.690 euro. Daarvan zijn de directe kosten van de taalscholing 660 euro en de indirecte kosten (tijdsinvestering van vrijwilligers) 1.030 euro.

Figuur 1: 1,3 miljoen mensen die moeite hebben met taal (16-65 jaar)

Bron: Houtkoop et al. (2012), Buisman & Houtkoop (2014), Buisman et al. (2013), Gille et al. (2010), CBS (2012), ROA (2016) en Kamerbrief over invoering referentieniveau taal en rekenen (2015)

2. MET DE NEUS OP DE FEITEN

In Nederland hebben 2,5 miljoen mensen van 16 jaar en ouder moeite met lezen, schrijven en/of rekenen. Dat staat gelijk aan 18% ofwel ongeveer 1 op de 6 Nederlanders. Daarvan heeft in ieder geval 1,9 miljoen moeite met lezen en schrijven en dus met taal.

We leven in een digitale kennissamenleving. Het huidige kabinet streeft ernaar in 2017 alle overheidsdiensten digitaal aan te bieden. Dit is een probleem voor veel mensen met een achterstand op het gebied van taal en digitale vaardigheden. De schatting is dat het hierbij gaat om 3 tot 4 miljoen Nederlanders die laaggeletterd zijn of een probleem hebben met (digitale) informatievaardigheden (PBLQ, 2013).

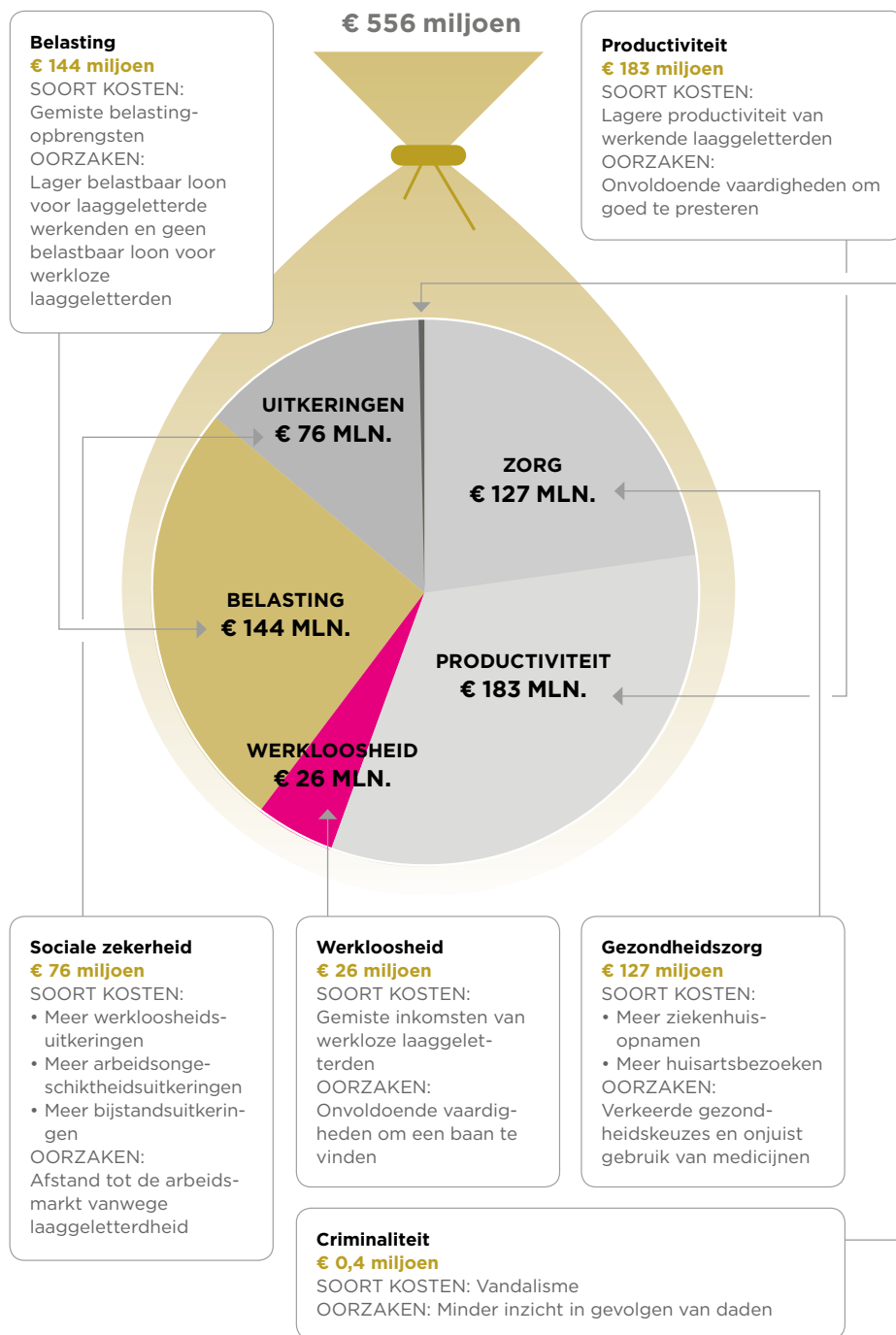
Feiten en cijfers:

- > 18% van de Nederlanders tussen de 12 en 74 jaar bezit weinig computervaardigheden en 9% zeer weinig computervaardigheden (CBS, 2012). Ruim 300.000 Nederlanders tussen de 16 en 65 jaar hebben een grote digitale achterstand én zijn laaggeletterd (Baay et al., 2015).
- > De digitale geletterdheid van een derde van de leerlingen in het vmbo ligt onder het basisniveau (SCP, 2015).
- > De maatschappelijke kloof tussen hoog- en laagopgeleiden stijgt (Bijl et al., 2011). Het Sociaal Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid (2014b) stellen dat deze kloof zorgt voor steeds meer 'gescheiden werelden' op allerlei fronten; inkomen, cultuur, wonen en werken. Ook het aantal jeugdwerklozen stijgt fors tot 15% in 2013 (CBS, 2013).
- > Nederland beschikt over een beroepsbevolking met een hoog gemiddeld niveau van taalvaardigheden. Maar de verschillen tussen groepen worden groter: zowel het aandeel excellenten als het aandeel laaggeletterden neemt toe. Dat is zorgelijk. Deze verschillen kunnen sociale ongelijkheid namelijk vergroten doordat deze vaardigheden nauw samenhangen met arbeidsmarktparticipatie, maatschappelijke participatie en gezondheid (Buisman, Allen, Fouarge, Houtkoop & van der Velden, 2013).
- > De vve heeft, ten opzichte van reguliere groepen, geen toegevoegde waarde voor de ontwikkeling van het jonge kind (Fukkink et al., 2015).
- > In 2006 scoort 24,1% van de Europese jongeren laag op leesvaardigheden (Garbe et al., 2009). De onderzochte jongeren hadden hierdoor opgroei- en ontwikkelingsproblemen.

Taalbeheersing is essentieel voor een plek in de hedendaagse (digitale) kennissamenleving en op de arbeidsmarkt. Daarom zijn op regionaal, nationaal en Europees niveau allerlei initiatieven en interventies voor preventie en afname van laaggeletterdheid.

Beheersing van taalvaardigheden, rekenvaardigheden en digitale vaardigheden is noodzakelijk om te participeren in de hedendaagse samenleving en op de arbeidsmarkt.

Figuur 2: Jaarlijkse kosten laaggeletterdheid

Bron: PwC (2013)

Kosten laaggeletterdheid

In 2013 is door PwC een inschatting gemaakt van de jaarlijkse kosten van laaggeletterdheid. Het adviesbureau zegt hierover (PwC, 2013, p. 6): 'De totale jaarlijkse kosten van laaggeletterdheid in Nederland zijn erg hoog, circa 560 miljoen euro. Per laaggeletterde komt dit neer op gemiddeld 550 euro per jaar. Een groot deel van deze kosten (circa 63%) wordt veroorzaakt door een verminderde productiviteit en verminderde belastinginkomsten. Een lagere productiviteit betekent op de middel-lange termijn een lager inkomen voor de laaggeletterde. Voor de (lokale) overheid betekent dit een verlies van circa 140 euro per laaggeletterde, oftewel rond de 140 miljoen euro aan belastingen die niet kunnen worden geïnd. Hier komen de uitkeringskosten voor werkloze laaggeletterden nog bij. Deze kosten worden geschat op 75 miljoen euro per jaar (of 75 euro per laaggeletterde persoon, dat wil zeggen 14.400 euro per uitkeringsontvanger).' De bestrijding van laaggeletterdheid verlaagt in potentie dus enorm veel maatschappelijke kosten.

In 2014 heeft PwC samen met Maastricht University het rendement van taaltrajecten van Taal voor het Leven berekend. Uit de kosten-batenanalyse blijkt dat elke euro aan investeringen 1,79 euro oplevert. Het rendement bestaat voor circa 70% uit een stijging van de arbeidsproductiviteit en voor circa 30% uit een daling van de kosten van de gezondheidszorg. In onderstaande tabel zijn de kosten en baten weergegeven (PwC, 2014).

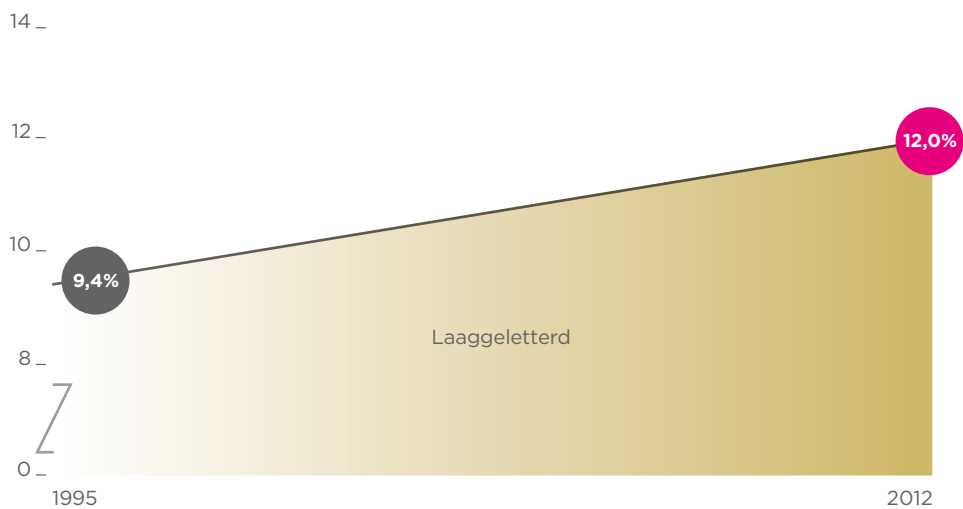
Tabel 1. Overzicht van maatschappelijke baten van het ondersteuningsprogramma Taal voor het Leven

Maatschappelijke baten	Begunstigde	Soort baten	Baten per deelnemer
Stijging arbeidsproductiviteit	Overheid	<ul style="list-style-type: none"> Meer belastinginkomsten (deelnemers gaan aan het werk of kunnen meer verdienen) Minder uitkeringen 	€ 896
	Deelnemers/Werkgevers	<ul style="list-style-type: none"> Hoger inkomen of hogere arbeidsproductiviteit door effectiever kunnen werken 	€ 1.252
Daling gezondheidskosten	Deelnemers/zorgverzekeraars	<ul style="list-style-type: none"> Minder ziekteverzuim door betere gezondheidskeuzes en minder onjuist gebruik van medicijnen 	€ 877
Totaal			€ 3.025

Tabel 2. Overzicht van maatschappelijke kosten van het programma Taal voor het Leven

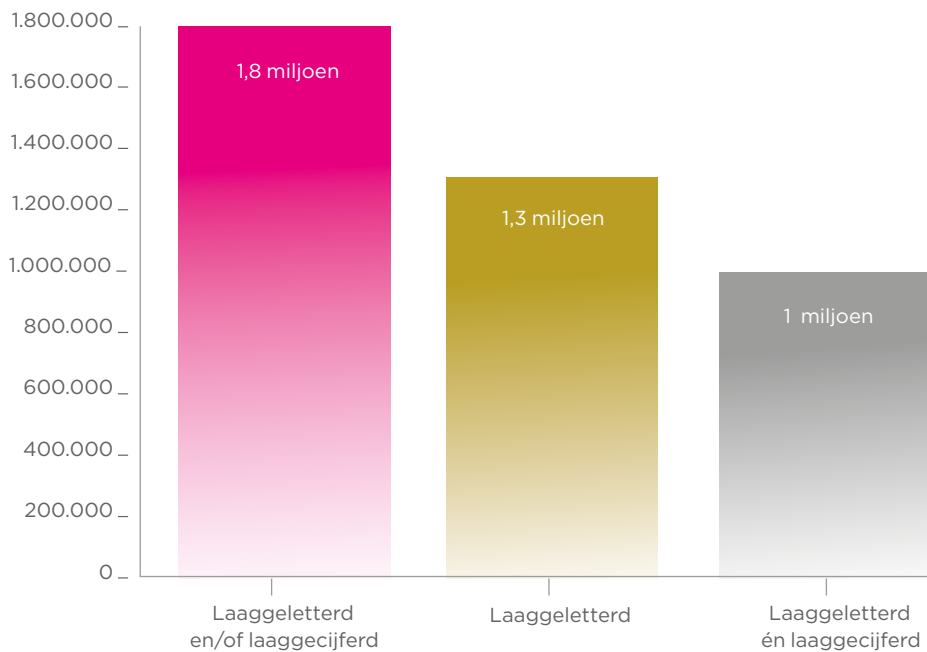
Maatschappelijke kosten	Kostendrager	Soort kosten	Kosten per deelnemer
Directe kosten van het programma	Overheid/Stichting Lezen & Schrijven	<ul style="list-style-type: none"> Programmaontwikkeling, ontwikkeling van instrumenten en lesmaterialen, docenten, ondersteuning lokale partners Monitoring/evaluatie 	€ 460
	Overheid	<ul style="list-style-type: none"> Kosten formeel onderwijstraject (10% van de TvHL-trajecten vindt plaats bij een aanbieder formele educatie in combinatie met een vrijwilliger) 	€ 200
Indirecte kosten: tijdsbesteding vrijwilligers	Vrijwilligers/maatschappij	<ul style="list-style-type: none"> Tijdsinvestering van vrijwilligers gedurende het taaltraject (opportuniteitskosten) 	€ 1.030
Totaal		€ 1.690	

Figuur 3: Trend in taalvaardigheid

Bron: Buisman et al. (2013)

Figuur 4: Laaggeletterd en/of laaggecijferd

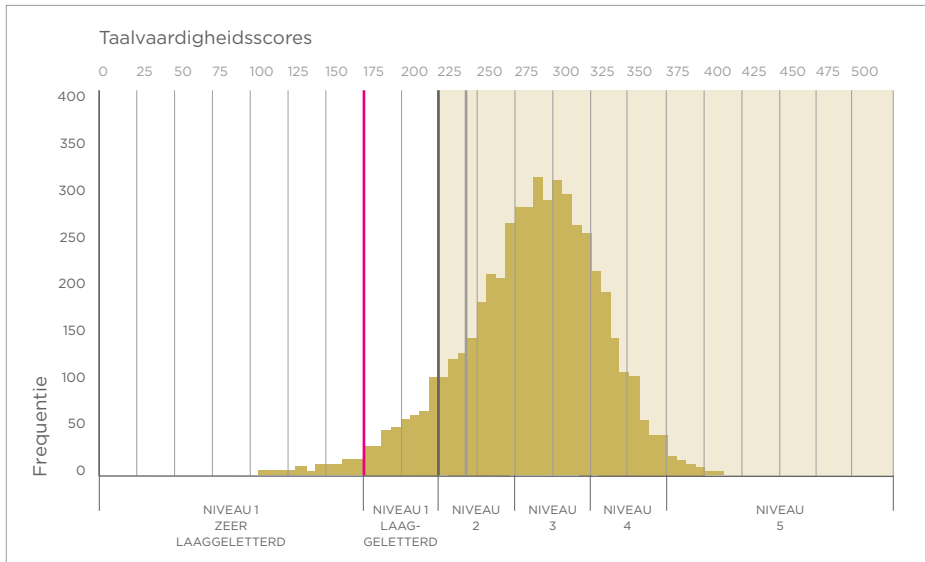

Bron: Buisman et al. (2013)

3. LAAGGELETTERDHEID IN NEDERLAND

De term 'laaggeletterden' roept vaak het beeld op van mensen die met grote taalproblemen te maken hebben en zich op of onder de grens van analfabetisme bevinden. Dit beeld is niet altijd juist. In tabel 3 is de verdeling van mensen over de taalvaardigheidsscores te zien.

Tabel 3: Verdeling van mensen over de taalvaardigheidsscores

Bron: Buisman & Houtkoop (2014)

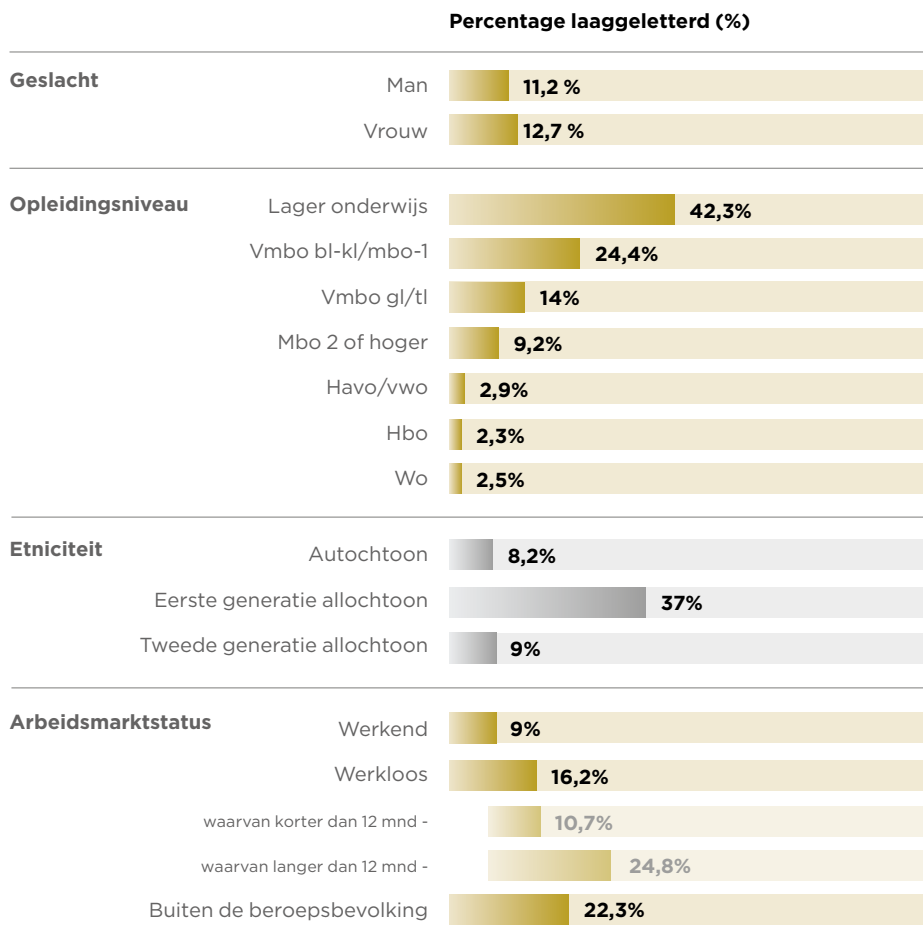
PIAAC

In onderzoeken naar vaardigheden van volwassenen (zoals PIAAC: Programme for the International Assessment of Adult Competencies en voorgangers ALL en IALS) wordt via een test taalvaardigheid, rekenvaardigheid en probleemoplossend vermogen onder volwassenen gemeten. Het gaat om functionele vaardigheden: het begrijpen en gebruiken van informatie uit het dagelijks leven. Inhoudelijk kent PIAAC een sterke overeenkomst met het onderzoek van PISA (Programme for International Student Assessment, OESO, 2013) naar vaardigheden onder 15-jarigen. In het PIAAC-onderzoek (Buisman et al., 2013) is Nederland vergeleken met 23 andere landen.

Grotere kloof tussen excellent en laaggeletterd

De Nederlandse beroepsbevolking heeft een hoog gemiddeld niveau van taalvaardigheden. Maar zowel het aandeel excellenten als het aandeel laaggeletterden is de afgelopen jaren toegenomen. De kloof wordt dus groter. Het percentage laaggeletterden onder 16- tot 65-jarigen is in de afgelopen zeventien jaar gestegen van 9,4% in 1995 naar 12% in 2012. Dit percentage is zelfs significant gestegen onder 45- tot 54-jarigen. Deze verschillen kunnen sociale ongelijkheid vergroten omdat taalvaardigheden nauw samenhangen met onder andere de positie op de arbeidsmarkt, maatschappelijke participatie en gezondheid.

Tabel 4: Percentage laaggeletterden onder de beroepsbevolking, naar achtergrondkenmerken, 16-65 jaar.

Bron: Buisman et al. (2013)

Taal-, reken- en digivaardigheden

Het niveau van rekenvaardigheden is in Nederland de afgelopen vijf jaar met gemiddeld 7 punten gedaald. Die trend zien we eveneens in andere landen. Bijna 1,8 miljoen mensen tussen de 16 en 65 jaar scoort laag op taalvaardigheden en/of rekenvaardigheden (OESO, 2013). Deze data is gebaseerd op mensen tussen de 16 en 65 jaar. Het aantal laaggeletterden op het gebied van taal en rekenen is groter wanneer iedereen van 16 jaar en ouder wordt meegerekend. De Algemene Rekenkamer (2016) maakte een schatting van 2,5 miljoen mensen boven de 16 jaar die moeite hebben met taal en/of rekenen. Deze schatting komt tot stand op basis van het PIAAC-onderzoek (Buisman et al., 2013) op basis van 16- tot 65-jarigen en het percentage laaggeletterden (taal en/of rekenen) in de leeftijdsgroep 60-65 jaar. Daarbij veronderstellen zij dat het aandeel laaggeletterden en laaggecijferden boven de 65 jaar net zo groot is als het aandeel in de leeftijdsgroep 60-65 jaar.

Veel Nederlanders hebben een achterstand op het gebied van taal én digitale vaardigheden. De schatting is dat het hierbij gaat om 3 tot 4 miljoen Nederlanders die laaggeletterd zijn en/of een probleem hebben met (digitale) informatievaardigheden (PBLQ, 2013). Ongeveer 330.000 mensen in Nederland gebruiken nooit een computer (Buisman et al, 2013).

Tabel 5. Aantal laaggeletterden in Nederland

	16-65 jaar	65+	16+
Moeite met taal	272.971	150.548	423.519
Moeite met rekenen	446.498	143.685	590.183
Moeite met taal én rekenen	1.060.379	443.052	1.503.431
Totaal	1.779.848	737.286	2.517.134

Bron: Algemene Rekenkamer (2016)

Laaggeletterden en werk

In het PIAAC-onderzoek (Buisman et al., 2013) vinden we duidelijke verschillen tussen mensen met hoge en lage taalniveaus. Laaggeletterden zijn minder vaak actief op de arbeidsmarkt, hebben minder vaak een vaste aanstelling en hebben vaker een laag inkomen. Maar dat betekent niet dat laaggeletterden per definitie aan de zijlijn staan: het grootste deel van de laaggeletterden heeft wel degelijk werk. En zelfstandigen hebben relatief vaak een laag niveau van taalvaardigheden, maar tegelijkertijd een hoger niveau van rekenvaardigheden. Laaggeletterden doen minder vaak aan vrijwilligerswerk, maar als ze zich inzetten stoppen ze daar wel relatief veel tijd in.

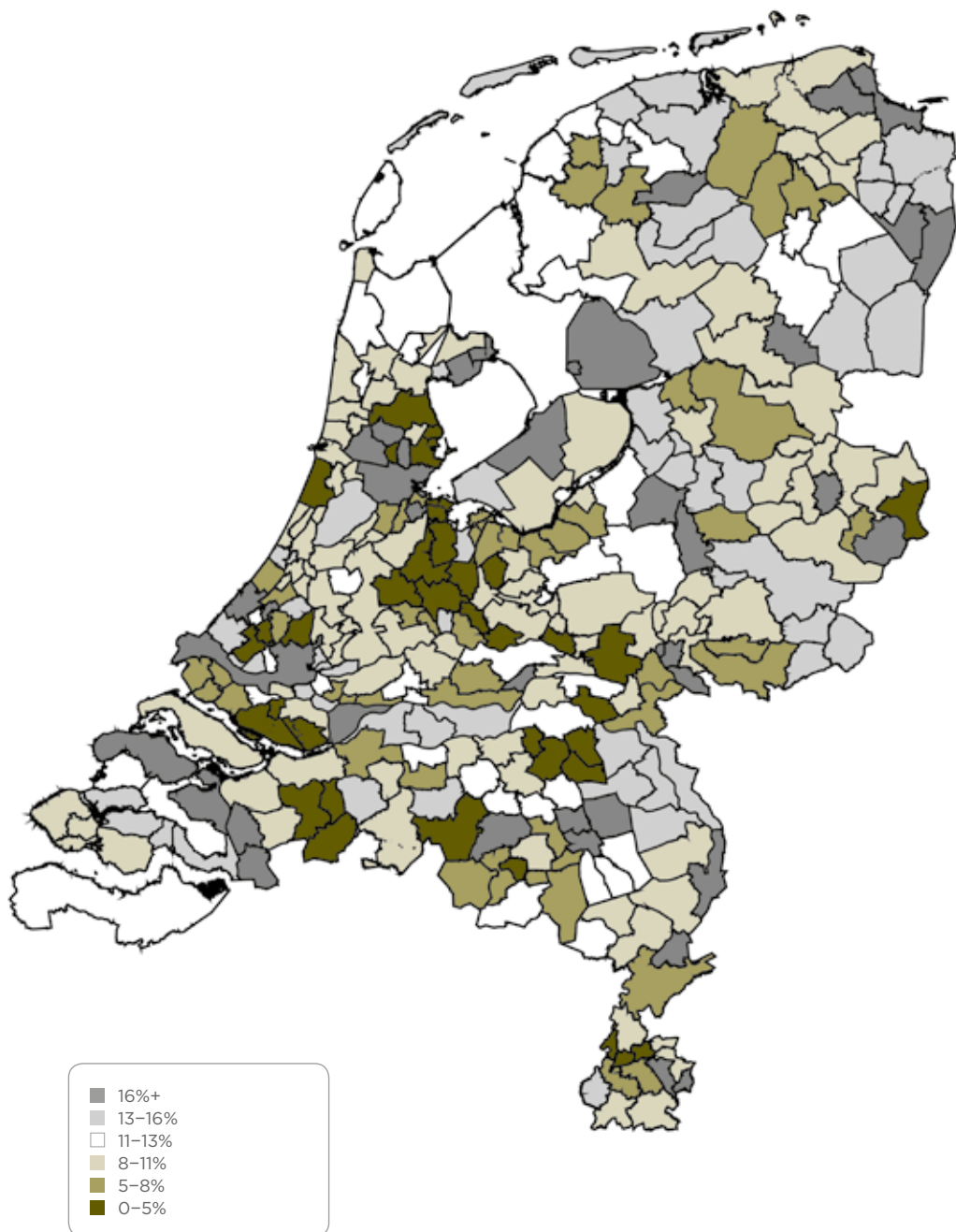
De grootste groep laaggeletterden bestaat uit oudere autochtonen met een middelbaar opleidingsniveau: zij maken 45% van de groep laaggeletterden uit (540.000 personen). Binnen deze groep vormen de werkenden de grootste groep. Daarnaast worden twee relatief grote laaggeletterde groepen gevormd door 120.000 autochtone en 108.000 allochtone niet-werkende laagopgeleiden.

Laaggeletterde ouderen

Laaggeletterdheid neemt toe naarmate mensen ouder worden. Op basis van beschikbare gegevens over laaggeletterdheid bij ouderen in Duitsland (Houtkoop, 2015) kan de voorzichtige schatting worden gemaakt dat er in Nederland rond de 700.000 laaggeletterde 65-plussers zijn, wat neerkomt op 25,2% in deze leeftijds-categorie. Het onderzoek van de Algemene Rekenkamer (2016) bevestigt deze schatting: zij schatten het aantal 65-plussers dat moeite heeft met taal en/of rekenen op 740.000 mensen.

Een verklaring voor de hogere percentages bij hogere leeftijd is dat we daadwerkelijk minder vaardig worden in lezen en schrijven als we ouder worden. Een deel van de laaggeletterde ouderen heeft in het verleden mogelijk goed gelezen, maar is deze vaardigheid in de loop der tijd verloren, mogelijk door te weinig stimulans om haar in stand te houden ('use it or lose it') (Buisman & Houtkoop, 2014).

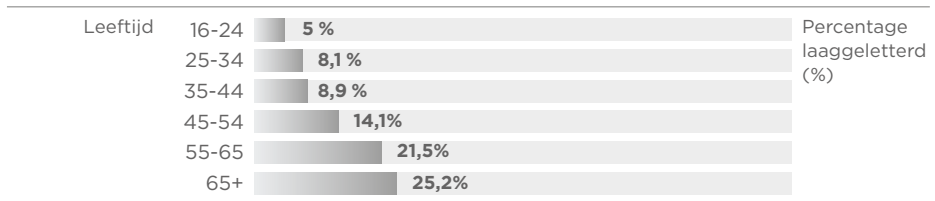
Figuur 5: Percentage laaggeletterden per gemeente

Bron: ROA (2016)

Tabel 6: Achtergrond laaggeletterden

Percentage laaggeletterden onder de beroepsbevolking naar leeftijdscategorie, 16-65 jaar

Bron: Buisman et al. (2013)

Laaggeletterdheid in Nederlandse gemeenten

Om inzicht te krijgen in de spreiding van geletterdheid in Nederland is het belangrijk cijfers te hebben op een zo gedetailleerd mogelijk niveau, bij voorkeur op het niveau van gemeenten. Op basis van de uitkomsten van het PIAAC-onderzoek onder ruim vijfduizend Nederlandse respondenten (Buisman et al., 2013) is geanalyseerd hoe de spreiding van laaggeletterdheid over Nederland er uitziet (ROA, 2016). Tabel 7 geeft inzicht in de spreiding naar provincie.¹

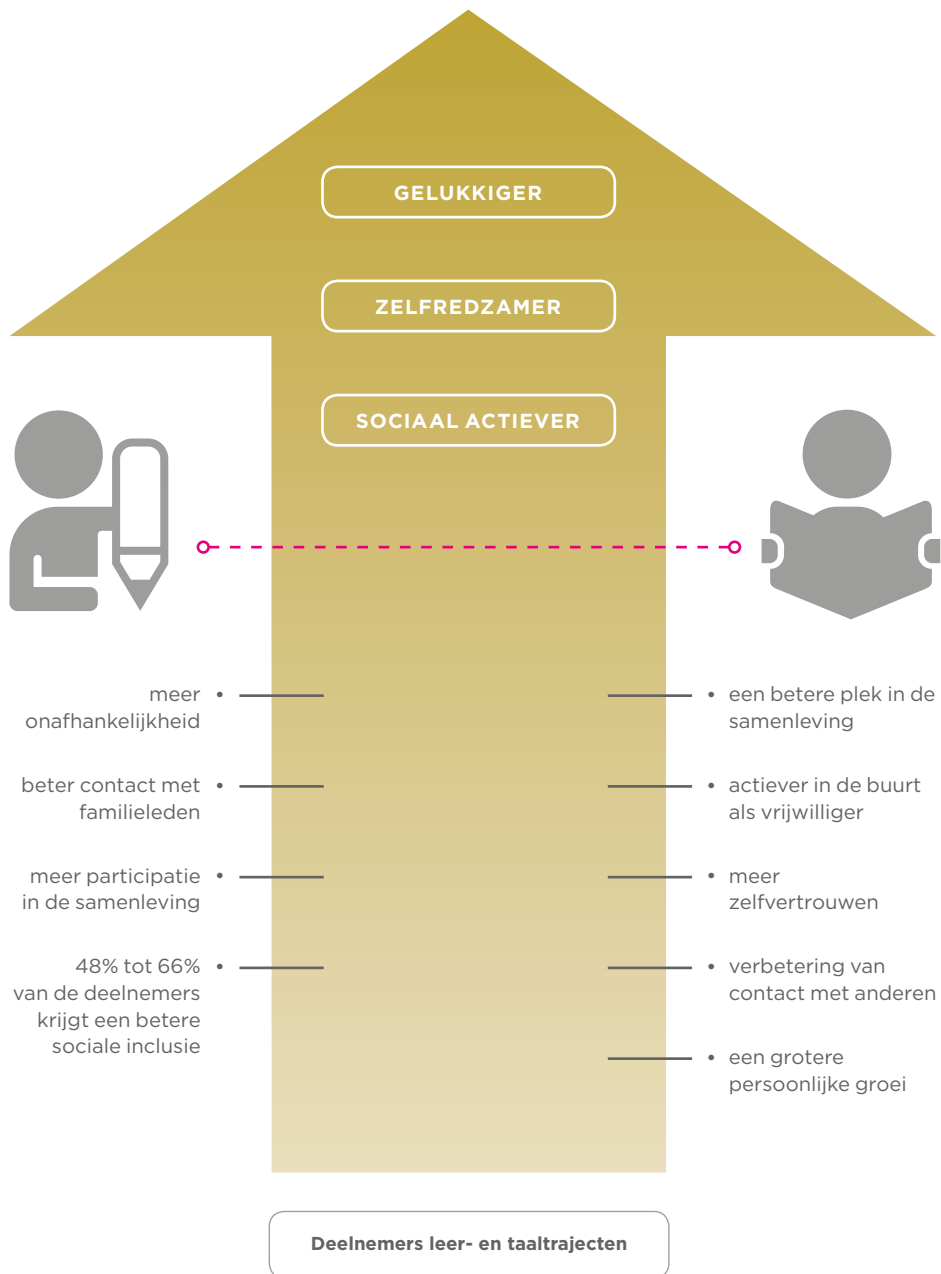
Tabel 7. Gemiddelde geletterdheid en percentage laaggeletterden per provincie (ROA, 2016)

	Laaggeletterdheid		Geletterdheid	
	%	Typering	Score	Typering
Provincie Drenthe	12,3	Gemiddeld (11-13%)	283,3	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Flevoland	16,2	Hoger (16+%)	280,4	Enigszins lager (278-282)
Provincie Friesland	13,4	Enigszins hoger (13-16%)	284,5	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Gelderland	10,4	Enigszins lager (8-11%)	285,2	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Groningen	12,0	Gemiddeld (11-13%)	283,9	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Limburg	12,8	Gemiddeld (11-13%)	280,8	Enigszins lager (278-282)
Provincie Noord-Brabant	10,6	Enigszins lager (8-11%)	285,2	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Noord-Holland	12,7	Gemiddeld (11-13%)	285,7	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Overijssel	12,1	Gemiddeld (11-13%)	284,8	Rond landelijk gemiddelde (282-286)
Provincie Utrecht	6,3	Lager (5-8%)	289,7	Enigszins hoger (286-290)
Provincie Zeeland	12,8	Gemiddeld (11-13%)	280,2	Enigszins lager (278-282)
Provincie Zuid-Holland	15,0	Enigszins hoger (13-16%)	283,3	Rond landelijk gemiddelde (282-286)

Figuur 5 geeft de percentages laaggeletterden per gemeenten weer. Er zijn grote verschillen waar te nemen in het percentage laaggeletterden tussen gemeenten. Dit kan komen doordat sommige gemeenten al langere tijd beleid voeren op laaggeletterdheid, maar ook doordat gemeenten grotere groepen inwoners hebben die risico lopen om laaggeletterd te worden. De volgende indicatoren zijn meegewogen: leeftijd, opleidingsniveau en -richting, arbeidsmarktstatus, beroepsprestige, land van herkomst. Naast het percentage laaggeletterden bevat het onderzoek ook informatie over de mate van geletterdheid per regio.

¹ Als we de cijfers direct naar gemeenteniveau uit zouden splitsen, zouden veel gemeenten minder dan twintig respondenten hebben. Dit aantal is te laag om het percentage laaggeletterdheid per gemeente mee te berekenen. Daarom is voor een nieuwe methodiek gekozen, de kleinedomeinschattingen, om tot meer betrouwbare en robuuste schattingen per gebied te komen. Hierbij zijn de PIAAC-gegevens gecombineerd met gegevens van het CBS en de enquête beroepsbevolking (EBB).

Figuur 6: Welzijn

Bron: Buisman et al. (2013) & De Greef et al. (2014)

4. EFFECTEN VAN INVESTEREN IN GELETTERDHEID

1. Taalbeheersing

Feiten en cijfers:

- > Uit onderzoeken van De Greef et al., (2014) in Nederland blijkt dat onder circa 71% van de deelnemers aan Taal voor het Leven taaltrajecten de taalvaardigheid verbetert.
- > Deelname aan trajecten in bibliotheken (Kasperkovitz, 2012) en digitale leerprogramma's als Lees en Schrijf! Taal op je werk (Smit & Bersee, 2009) bevorderen de taalvaardigheden onder deelnemers.
- > In de Verenigde Staten toonde longitudinaal (negen jaar) onderzoek naar de opbrengsten van taaltrajecten aan dat volwassenen een betere taalbeheersing kregen door deelname aan taaltrajecten en ook meer taal gingen gebruiken (Reder, 2009, 2010, 2012).
- > Het Upskilling Partnership Programme uit Nieuw-Zeeland leidde ertoe dat zowel autochtonen als allochtonen betere lees-, schrijf-, spreek- en luistervaardigheden kregen. Het percentage allochtonen (90%) dat betere vaardigheden kreeg, was hoger dan het percentage autochtonen (40 tot 55%) (Department of Labour New Zealand, 2010).

Deelname aan diverse taaltrajecten leidt tot een betere taalbeheersing. Van een meerderheid van de deelnemers verbeteren de lees-, schrijf-, spreek- en luistervaardigheden.

2. Welzijn

Feiten en cijfers:

- > Mensen die beter kunnen lezen en schrijven, zijn zelfredzamer en sociaal actiever. Daarnaast voelen ze zich gelukkiger (Houtkoop et al., 2012).
- > Naast een frequenter gebruik van lees- en schrijfvaardigheden tonen Purcell-Gates et al. (2000) aan dat deelname aan leertrajecten ook zorgt voor een verandering in de leef- en familiesituatie. Voorbeelden hiervan zijn: deelnemers zijn meer onafhankelijk, hebben verbeterd contact met familieleden en kunnen officiële documenten beter invullen.
- > Laaggeletterden in Nederland doen minder vaak vrijwilligerswerk, hebben minder vertrouwen in de medemens en hebben vaker het gevoel dat ze geen invloed kunnen uitoefenen op de politiek dan mensen die niet laaggeletterd zijn (Buisman et al., 2013).
- > In Nederland laten onderzoeken naar taaltrajecten zien dat mensen na scholing een betere plek in de samenleving krijgen. Een project als Taalontmoetingen toont aan dat deelnemers naast het opdoen van taalvaardigheden ook meer

participeren in de samenleving. Ze zijn actiever in de buurt als vrijwilliger of doen mee aan activiteiten (Vos en Koekkoek, 2010).

- > Onderzoek van De Greef et al., (2014) toont aan dat tussen de 48 en 66% van de deelnemers aan taaltrajecten van Taal voor het Leven een betere sociale inclusie krijgt. Dit houdt in dat deze mensen niet meer in een sociaal isolement verkeren (51%), zichzelf kunnen redden in en rondom het huis, deelnemen aan georganiseerde activiteiten (zoals natuur- en sportactiviteiten, 57%), meer zelfvertrouwen hebben of nieuwe mensen ontmoeten (58%).
- > Voor het onderzoek 'Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede' is een koppeling gemaakt tussen inkomensgegevens van het CBS en het leesvaardigheidsniveau zoals bekend vanuit het PIAAC-onderzoek (Christoffels, Baay, Bijlsma & Levels, 2016). Tussen leesvaardigheid en gezinsinkomen blijkt een significante correlatie te bestaan. Hoe beter de leesvaardigheid, hoe hoger het inkomen en vice versa. Ook blijkt dat laaggeletterden (niveau 1 of lager in PIAAC) een significant grotere kans hebben op armoede.
- > De verwachting is dat laaggeletterden vaker niet op komen dagen bij een afspraak, bijvoorbeeld met een arts of bij een voorstelling, zonder tijdig te annuleren. Ook maken zij minder effectief gebruik van overheidsinformatie, waardoor ze minder aanspraak kunnen maken op hun rechten, zoals een uitkering of subsidies (PBLQ, 2013).
- > Laaggeletterden zijn oververtegenwoordigd in de groep die denkt geen politieke invloed uit te kunnen oefenen, en onderverteenwoordigd in de groep die denkt veel politieke invloed te kunnen uitoefenen. Ook hier zijn de verschillen significant (Buisman & Houtkoop, 2014). Laagopgeleiden zijn minder politiek actief en stemmen minder vaak dan hoger opgeleiden. En dat verschil wordt groter. Tussen 1998 en 2006 ging bij iedere stembusgang een lager percentage van de laagopgeleiden stemmen (Bovens & Wille, 2010).

Een betere taalbeheersing zorgt ervoor dat mensen zelfredzamer, sociaal actiever en gelukkiger zijn en minder kans hebben op armoede. Een aanzienlijk deel van de deelnemers krijgt een betere plek in de samenleving. Hun welzijn verbetert.

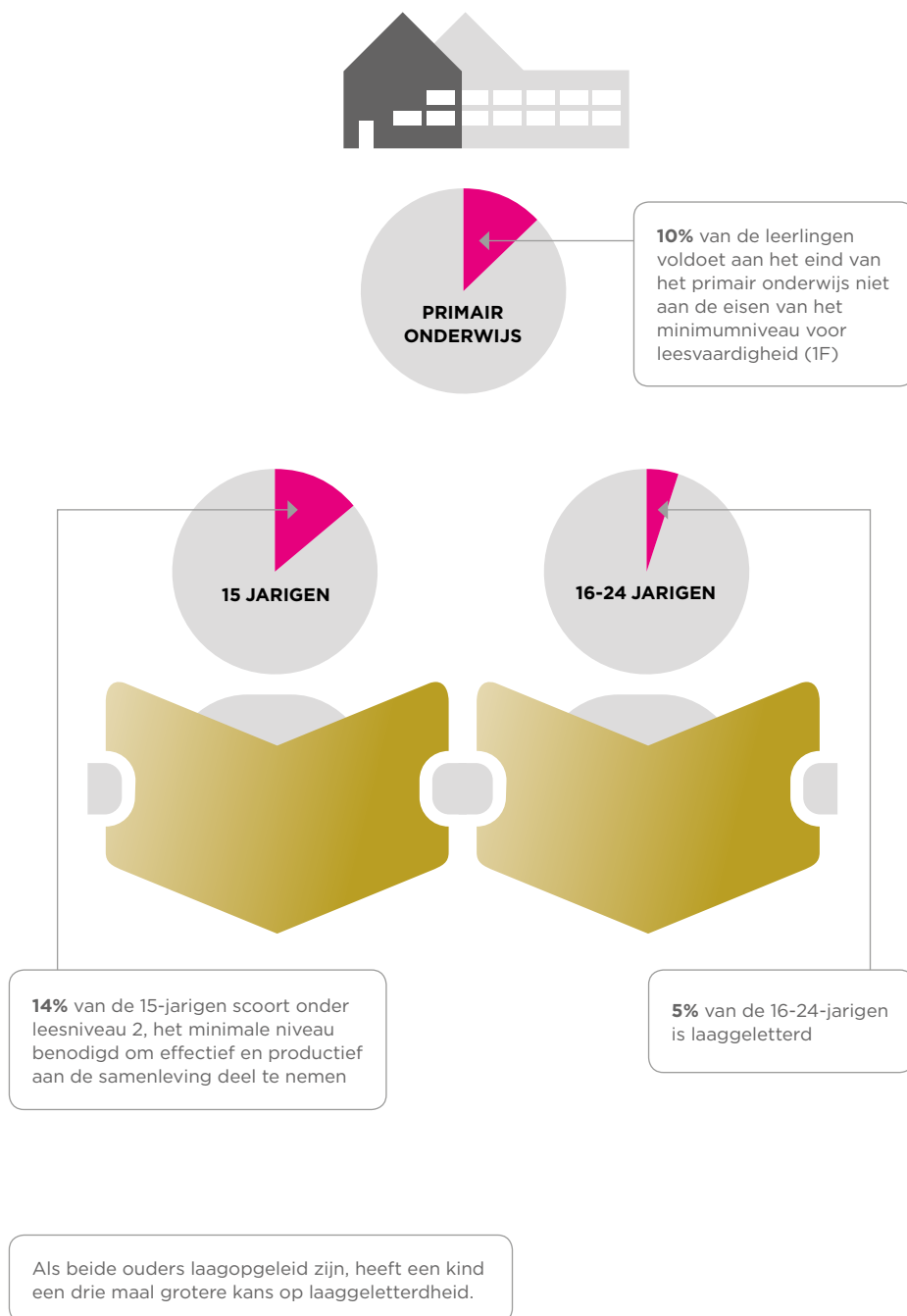
3. Gezondheid

Onderzoek toont aan dat de gezondheidssituatie van geletterde mensen beter is dan die van mensen die moeite hebben met lezen en schrijven (Twickler et al., 2009). Dit heeft deels te maken met verschil in opleiding. Laagopgeleiden leven zes jaar korter en negentien jaar korter zonder gebreken (RIVM, 2014). Veel laaggeletterden zijn laagopgeleid. Zij missen de vaardigheden om adequaat om te gaan met informatie over gezondheid, ziekte en zorg, terwijl deze gezondheidsvaardigheden wel meer en meer gewenst zijn, gezien het accent dat de overheid legt op zelfmanagement in de zorg. De gevolgen daarvan voor de gezondheid van laaggeletterden zijn groot. Taalscholing kan een oplossing bieden.

Feiten en cijfers:

- > Mensen die moeite hebben met lezen en schrijven voelen zich, zowel lichamelijk als geestelijk, vaker minder gezond dan niet-laaggeletterden. Ook hebben zij een grotere kans eerder te sterven, maken ze meer gebruik van huisartsen- en ziekenhuiszorg en minder gebruik van preventieve zorg en nazorg. Daarnaast hebben laaggeletterden met een chronische ziekte meer moeite met zelfmanagement en meer kans op slechtere gezondheidsuitkomsten (Van der Heide & Rademakers, 2015).
- > Een Europese studie schat dat 29% van de Nederlanders lage gezondheidsvaardigheden heeft (Pelikan et al., 2012).
- > Een op de twee Nederlanders heeft moeite om zelf de regie te voeren over gezondheid, ziekte en zorg (Nijman et al., 2014).
- > Mensen die hoger scoren op de schaal van documentgeletterdheid voelen zich ook gezonder (Houtkoop et al., 2012). Uit het PIAAC-onderzoek blijkt dat bijna 40% van de laaggeletterden in Nederland de gezondheidstoestand als matig tot slecht omschrijft, in tegenstelling tot 10% van de geletterden (Buisman et al., 2013).
- > Laaggeletterden hebben vaker last van verschillende aandoeningen en ziekten, zoals astma, diabetes, kanker, hartinfarcten en psychische problemen. Laaggeletterde mensen gaan vaker naar de huisarts, spoedeisende hulp of specialist en maken minder gebruik van preventieve programma's. Laaggeletterden hebben meer moeite met therapietrouw en zelfzorg is lastig voor hen. Ook blijken zij weinig kennis te hebben over ziekte, gezondheid en gezond leven (Gezondheidsraad, 2011).
- > Hartley en Horne (2006) verwijzen naar een aantal onderzoeken waaruit blijkt dat laaggeletterden een verhoogd risico hebben ten aanzien van ziekenhuisopname en depressie. Daarnaast zijn laaggeletterden minder vaardig in het gebruik van bijsluiters.
- > De aandoeningen als gevolg van diabetes bij laaggeletterde diabetespatiënten blijken ernstiger te zijn dan bij diabetespatiënten met een hoger niveau van geletterdheid (Rothman et al., 2004; Schillinger et al., 2002).
- > Daarnaast is vastgesteld dat in Nederland laaggeletterden meer chronische aandoeningen hebben. Dat blijkt onder andere uit een hoger percentage laaggeletterde mannen dat een hartinfarct heeft gehad ten opzichte van een lager percentage geletterde mannen dat een hartinfarct heeft gehad (Groot & Maassen van den Brink, 2006).
- > Deelname van ouders aan een taalinterventie verbetert niet alleen hun taalvaardigheid, maar vermindert ook depressie. Dit is vooral bij vaders het geval (Berkman et al., 2004). Uit Nederlands onderzoek bij deelnemers aan een Taal voor het Leven-traject blijkt dat na vijf maanden 39% een fysiek betere en 53% een psychisch betere gezondheid ervaart (De Greef et al., 2014).

Figuur 7: Kinderen en jongeren

Bron: Christoffels, de Groot, Clement & Fond Lam (te verschijnen) Gille et al., (2010), Droge, et al., (2009), Buisman et al., (2013)

- > In Nederland is het rendement van het volgen van een taalcursus een vermindering van zorgkosten van 359 euro en een stijging van de gezondheidswinst met 1.501 euro per deelnemer. De winst wordt onder andere veroorzaakt door minder ziekenhuisopnamen en huisartsbezoeken en meer aandacht voor preventie (Kok & Scholte, 2013).

De gezondheidssituatie van geletterden is in een aantal opzichten beter dan die van laaggeletterden. Geletterde mensen hebben beter ontwikkelde gezondheidsvaardigheden en ervaren minder snel gezondheidsproblemen.

4. Opvoeding en taalverwerving

Kinderen lopen minder kans om op latere leeftijd laaggeletterd te worden als ouders en professionals die in hun werk kinderen begeleiden actief aan de slag zijn met taalstimulering. Als ouders of professionals zelf laaggeletterd zijn en taalscholing volgen, profiteren kinderen daar uiteraard ook van. Volgens Matute et al., (2012) is laaggeletterdheid onder volwassenen eigenlijk al bepaald door een taalachterstand op jonge leeftijd.

(Voor)lezen en taalstimulering

- > Met kinderen aandacht besteden aan lezen voorkomt leesproblemen op latere leeftijd (Fletcher & Lyon, 1998; Snow et al., 1998) en kan zelfs laaggeletterdheid tegengaan (Kamps et al., 2008).
- > 8% van de verschillen in de groei van woordenschat, beginnende leesvaardigheid en ontluikende geletterdheid kan verklaard worden door voorlezen (Bus et al., 1994).
- > Het effect van interactief voorlezen is positiever dan van 'gewoon' lezen, zo blijkt uit een meta-analyse van zestien studies (Mol et al., 2010). Kleuters aan wie tijdens het voorlezen vragen worden gesteld over afbeeldingen, karakters en gebeurtenissen, bouwen een grotere woordenschat op dan kleuters die alleen worden voorgelezen.

Voor- en vroegschoolse educatie

- > 10% van de leerlingen voldoet aan het eind van het primair onderwijs niet aan de eisen van het minimumniveau voor leesvaardigheid (1F). Zij stromen het voortgezet onderwijs in met een taalachterstand (Christoffels et al., te verschijnen).
- > 14% van alle 15-jarigen in Nederland loopt het risico om op latere leeftijd onder de noemer 'laaggeletterd' te vallen (Gille et al., 2010). Een van de redenen is het lage taalniveau van hun ouders, maar ook het lage taalniveau van leid(st)ers in de voor- en vroegschoolse educatie speelt een rol. In 2009 bleek 50% van de VVE-leid(st)ers in Amsterdam te kampen met een taalachterstand (Droge et al., 2009). Deze situatie is na het aanbieden van taaltrainingen aan pedagogisch medewerkers positief veranderd (Kinderopvangtotaal, 2014).

- > In 2010 is de wet Ontwikkelingskansen door Kwaliteit en Educatie (OKE) ingevoerd. Deze wet heeft tot doel de taalontwikkeling van jonge kinderen te stimuleren en de kwaliteit van peuterspeelzalen te verbeteren. In 2015 is de wet OKE geëvalueerd. Uit de resultaten blijkt dat peuters met een (risico op) taalachterstand steeds beter worden geïdentificeerd en dat de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie gestaag verbetert. Toch blijken tussen gemeenten nog grote verschillen te bestaan en is op zowel gemeentelijk niveau als locatieniveau ruimte voor verbetering (Kamerbrief-over-wet-oke, 2015).
- > Bijna 86% van de grotere gemeenten (G37) heeft voldoende zicht op het aanbod voorschoolse educatie en op de mate waarin hun doelgroep er gebruik van maakt. In 70% van de gemeenten zijn er resultaatafspraken gemaakt. In elf gemeenten is nog verbetering nodig. Bij kleinere gemeenten (niet-G37) ziet 29% de zorg voor voldoende aanbod voorschoolse educatie als verbeterpunt. Ook hebben zij onvoldoende zicht op het daadwerkelijke bereik van de doelgroep (Kamerbrief -over-wet-oke 2015).

Onderwijs

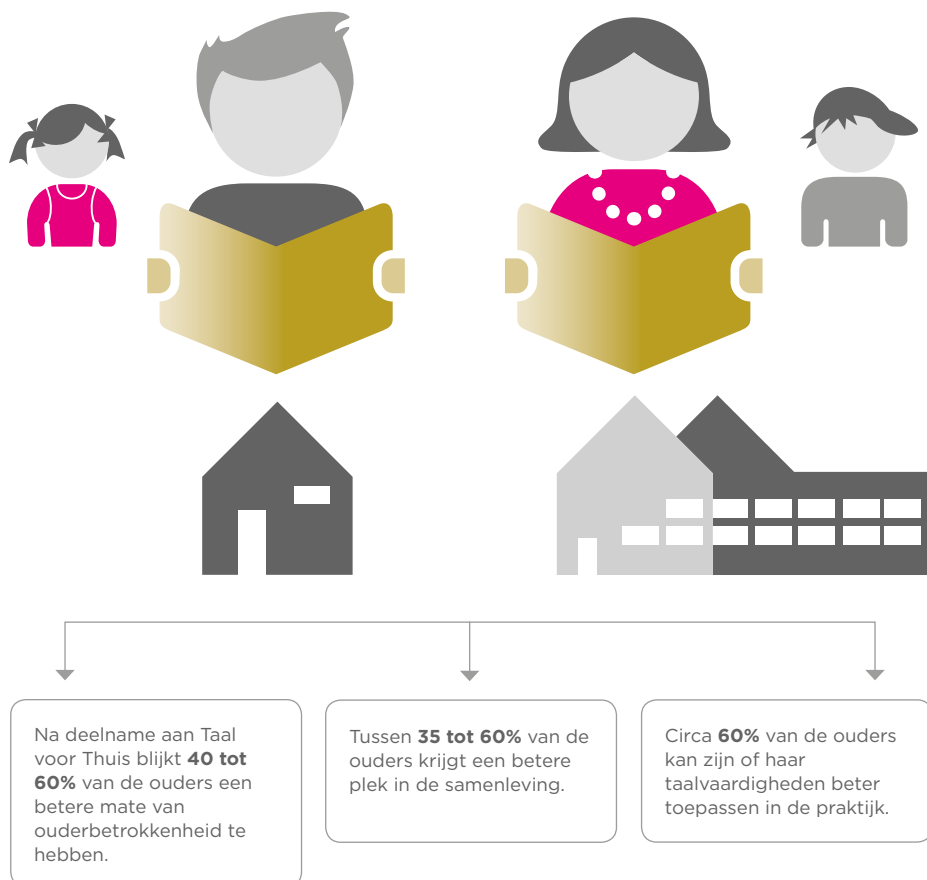
- > De meeste leerlingen - rond de 90% - halen op het einde van de basisschool minstens het niveau 1F. 10% van de leerlingen haalt dit niveau niet (Kamerbrief over invoering referentieniveaus taal en rekenen, 2015).
- > In het speciaal onderwijs bereiken leerlingen in groep 8 een niveau dat vergelijkbaar is met het niveau van begin groep 6 in het regulier basisonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2014a).
- > Leerlingen met leesproblemen kunnen vrijwel allemaal goede lezers worden als ze vroegtijdig worden gesignaleerd en op intensieve wijze en met uitbreiding van instructietijd worden geholpen (Torgesen, 2004).
- > Om het lezen van leerlingen te verbeteren, moet de instructiepraktijk van leerkrachten verbeterd worden (Vernooy, 2012). Leerkrachteeffectiviteit is de kritische factor bij het leren lezen van leerlingen (Hattie, 2012).
- > Bijna 50% van de Nederlandse 15-jarige leerlingen is niet gemotiveerd om te lezen (Gille et al., 2010). Dit is een belangrijk aandachtspunt in de komende jaren, zowel voor het basisonderwijs als voortgezet onderwijs. Veel lezen is goed voor het begrijpend lezen.
- > Het onderwijstype van de leerling blijkt de belangrijkste voorspeller van de mate waarin een leerling digitaal geletterd is: leerlingen uit het praktijkonderwijs scoren het laagst en leerlingen uit het vwo-onderwijs het hoogst. De digitale geletterdheid van een derde van de leerlingen in het vmbo ligt onder het basisniveau (SCP, 2015).
- > Uit internationaal onderzoek blijkt dat veelvuldig gebruikmaken van computers in de klas an sich geen bijdrage levert aan het verhogen van het lees- en/of rekenniveau van 15-jarigen. 'Technologie kan goed onderwijs versterken, maar ze kan nooit slecht onderwijs goed maken', besluit het rapport (OESO, 2015).

Taalstimulering thuis

- > De gezinsaanpak van Stichting Lezen & Schrijven, Taal voor Thuis, wil laaggeletterde ouders handvatten geven voor ouderbetrokkenheid thuis en op school. Uit onderzoek van Maastricht University blijkt dat na deelname aan Taal voor Thuis 40 tot 60% van de ouders een betere mate van ouderbetrokkenheid heeft, 35 tot 60% een betere plek in de samenleving krijgt en circa 60% zijn of haar taalvaardigheden beter kan toepassen in de praktijk (De Greef et al., 2015).
- > Niet alleen op school, maar ook thuis is extra aandacht voor taalbeheersing belangrijk. Bij de evaluatie van taalprogramma's in het Verenigd Koninkrijk bleek dat ouders en kinderen na deelname een betere taalbeheersing hadden en de kinderen beter gedrag vertoonden (National Literacy Trust, 2012).
- > Kinderen van ouders die veel (voor)lezen, over boeken praten en een goed gevulde boekenkast hebben, lezen zelf meer, zijn leesvaardiger en bereiken meer in het onderwijs en in hun carrière (Notten, 2011, 2012).
- > Voor de leesopvoeding van kinderen is ouderbetrokkenheid belangrijk. Stalpers (2007) geeft aan dat de kans dat een kind uitgroeit tot lezer vijf keer zo groot wordt als ouders ze een actieve leesopvoeding geven.
- > Onderzoek van Flouri en Buchanan (2004) laat zien dat betrokkenheid van beide ouders van het zevende tot het twintigste levensjaar impact heeft op een kind. Moeders nemen vaak het voortouw in de leesopvoeding, waardoor de rol van de vader mogelijk onderbelicht blijft. Laagopgeleide ouders besteden relatief weinig tijd aan de leesopvoeding. Bij deze groep valt dus winst te behalen (Van der Eijnden, 2015).

Door vroegtijdige inzet op het tegengaan van laaggeletterdheid, vergroten kinderen hun ontwikkelings- en ontplooiingskansen. Hierbij spelen zowel professionals als ouders een cruciale rol.

Figuur 8: De gezinsaanpak Taal voor Thuis stimuleert ouderbetrokkenheid

De gezinsaanpak van Stichting Lezen & Schrijven, Taal voor Thuis, wil laaggeletterde ouders handvatten geven voor ouderbetrokkenheid thuis en op school.

Bron: De Greef et al., (2015)

5. Arbeidsmarkt en vervolgopleiding

Arbeidsmarkt

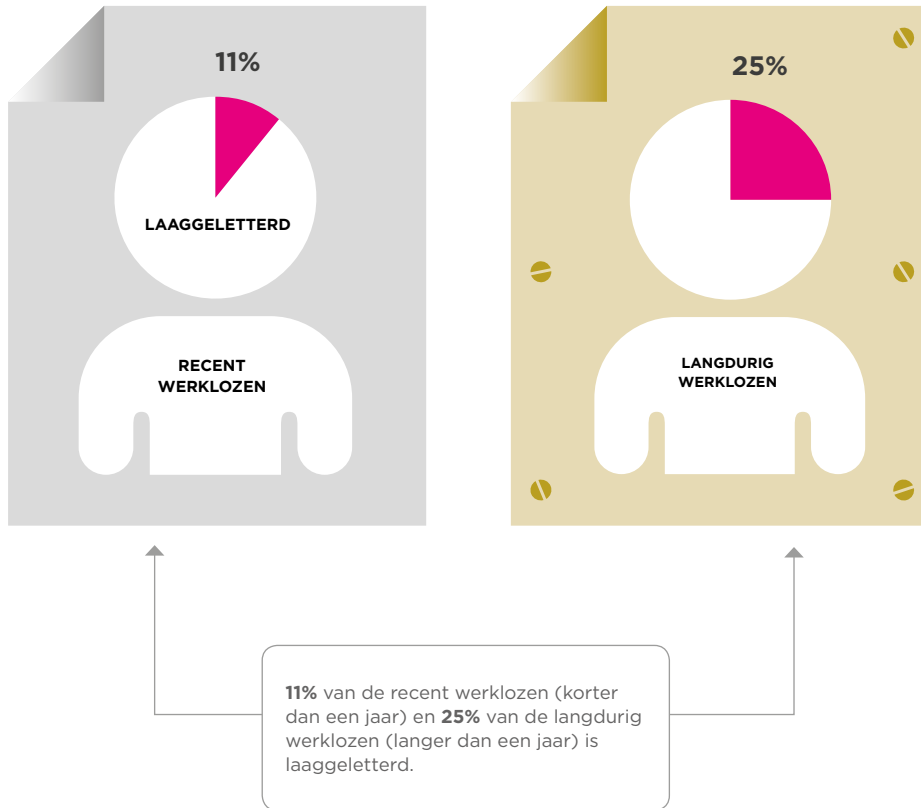
Er is een relatie tussen laaggeletterdheid en arbeidsmarktstatus. Uit het PIAAC-onderzoek blijkt dat 43% van de laaggeletterden niet actief is op de arbeidsmarkt (inactief of werkloos). 11% van de recent werklozen is laaggeletterd en 25% van de langdurig werklozen (Buisman et al., 2013).

Feiten en cijfers:

- > Laagopgeleiden, waaronder ook veel laaggeletterden, hebben een slechtere positie op de arbeidsmarkt dan hoogopgeleiden. Centraal Planbureau (CPB) en Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) schatten dat er in 2025 ongeveer 500.000 minder laagopgeleiden zullen zijn dan in 2015. Zij schatten ook dat dit nog niet aansluit bij de afnemende behoefte aan lager opgeleiden (lagere skill bias). Bovendien is de verwachting dat in 2025 de problematiek van lager opgeleiden zal toenemen. Redenen die hiervoor worden aangegeven, zijn de te verwachten toenemende werkloosheid en preciaire (onzekere) arbeid, grotere loonachterstand en toename van armoede onder lager opgeleiden (CPB en SCP, 2015).
- > De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) beschrijft de negatieve effecten van inkomensongelijkheid (WRR, 2014a). Grote inkomensongelijkheid pakt negatief uit voor iedereen, dus niet alleen voor de lagere inkomensgroepen. Dat komt doordat naast materiële effecten ook psychosociale effecten kunnen optreden.
- > In Nederland kan de verbetering van de mate van geletterdheid leiden tot een verhoging van het arbeidsinkomen met 17% (Hanushek & Zhang, 2009).
- > Deelname aan taaltrajecten kan leiden tot een betere arbeidsmarktpositie van deelnemers (De Greef, 2014). Zo krijgt 21% van de deelnemers aan Taal voor het Leven een betaalde baan of gaat daar beter in functioneren na het volgen van een taaltraject en gaat 36% op zoek naar een baan. 28% vindt een betaalde baan met begeleiding of gaat daar beter in functioneren en 26% gaat stage lopen.
- > Volgens het Schotse onderzoek van Tett et al. (2006), signaleerde 60% van de deelnemers aan taaltrajecten veranderingen in het werkende leven. Naar eigen zeggen kregen ze een beter arbeidsperspectief.
- > Bovenstaande geldt ook voor de deelnemers aan het Upskilling Partnership Programme in Nieuw-Zeeland. Deelnemers aan dit programma ontwikkelden betere spreek-, lees- en schrijfvaardigheden die zij (ook) op de werkvloer kunnen toepassen. Daarnaast nam hun vertrouwen in, en tevredenheid over hun baan toe (Department of Labour, New Zealand, 2010).

Investeren in de vermindering van laaggeletterdheid leidt tot een betere arbeidsmarktpositie en beter functioneren van laaggeletterde werknemers.

Figuur 9: 43% van de laaggeletterden is niet actief op de arbeidsmarkt

Bron: Buisman et al. (2013)

Vervolgopleiding

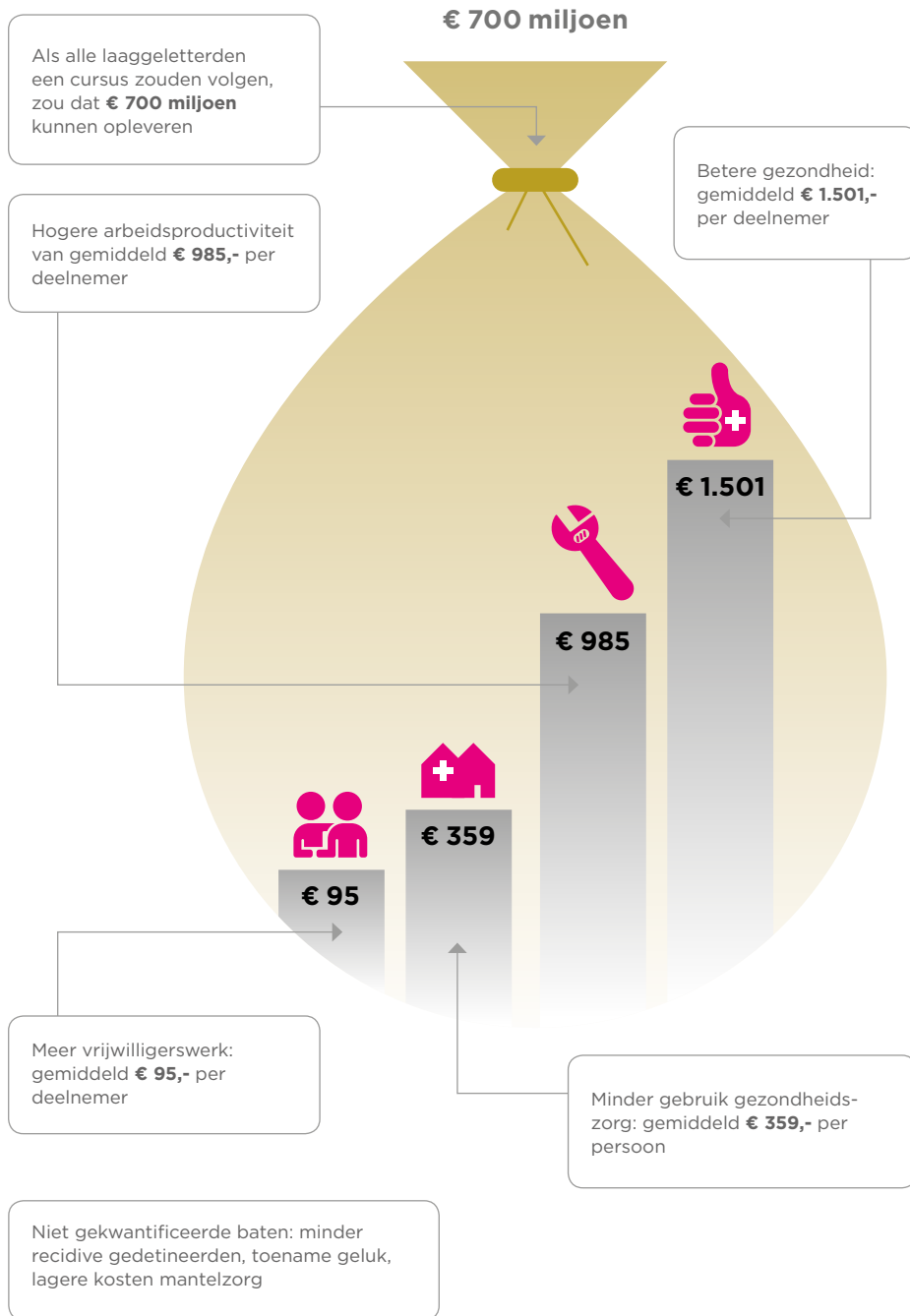
Het is niet eenvoudig om laaggeletterde volwassenen te stimuleren een opleiding te volgen waarmee ze hun kansen in de samenleving en op de arbeidsmarkt kunnen vergroten. Na het volgen van specifieke geletterdheidsprogramma's worden deelnemers echter wel gemotiveerd om deel te nemen aan andere opleidingen.

Feiten en cijfers:

- > Uit de resultaten van het ALL-onderzoek in Nederland blijkt dat mensen eerder deelnemen aan formele en non-formele educatie als zij een hogere mate van (proza)geletterdheid hebben (Houtkoop et al., 2012).
- > Uit het PIAAC-onderzoek blijkt dat in sectoren waar veel laaggeletterden werken, zoals de bouw, horeca en de industrie, minder aan scholing wordt deelgenomen dan in andere sectoren (Buisman et al., 2013).
- > Taalscholing kan er ook voor zorgen dat laaggeletterden zich oriënteren op andere onderwijstrajecten. Ongeveer 40% van de deelnemers aan cursussen basis- en taalvaardigheden in de regio Brabant bleek door te stromen naar andere cursussen (De Greef, 2012).
- > De meeste werkende laaggeletterden ervaren geen directe prikkel om aan taalvaardigheid te werken. Zij geven vaak aan dat hun niveau voldoende is om in hun huidige baan te kunnen functioneren. Laaggeletterden hebben deels inderdaad beroepen waar een laag niveau van taalvaardigheid volstaat, maar ze zijn zich waarschijnlijk ook onvoldoende bewust van de eisen die de kennis-economie nu en in de toekomst aan de vaardigheden van mensen stelt (Houtkoop et al., 2012).
- > In het schooljaar 2014 namen ruim 11.500 volwassenen deel aan de door roc's aangeboden educatietrajecten. Dit aantal is vergelijkbaar met de voorgaande jaren. In 2015 zijn dit 9.747 educatietrajecten, in 2016 wordt geschat dat dit 5.831 zullen zijn en 3.618 in 2017. De verklaring voor de afname is dat de verplichte inkoop bij roc's stapsgewijs wordt afgebouwd vanaf 1 januari 2015 (Steehouder, Baay & Jansens, 2016).

Investeren in taalscholing voor laaggeletterden zorgt er vaak voor dat mensen doormen naar andere vormen van educatie, zoals cursussen en opleidingen. Hierdoor werken ze structureel aan het bereiken en behouden van hun status als 'geletterde'.

Figuur 10: Maatschappelijke baten

Bron: Kok & Scholte (2013)

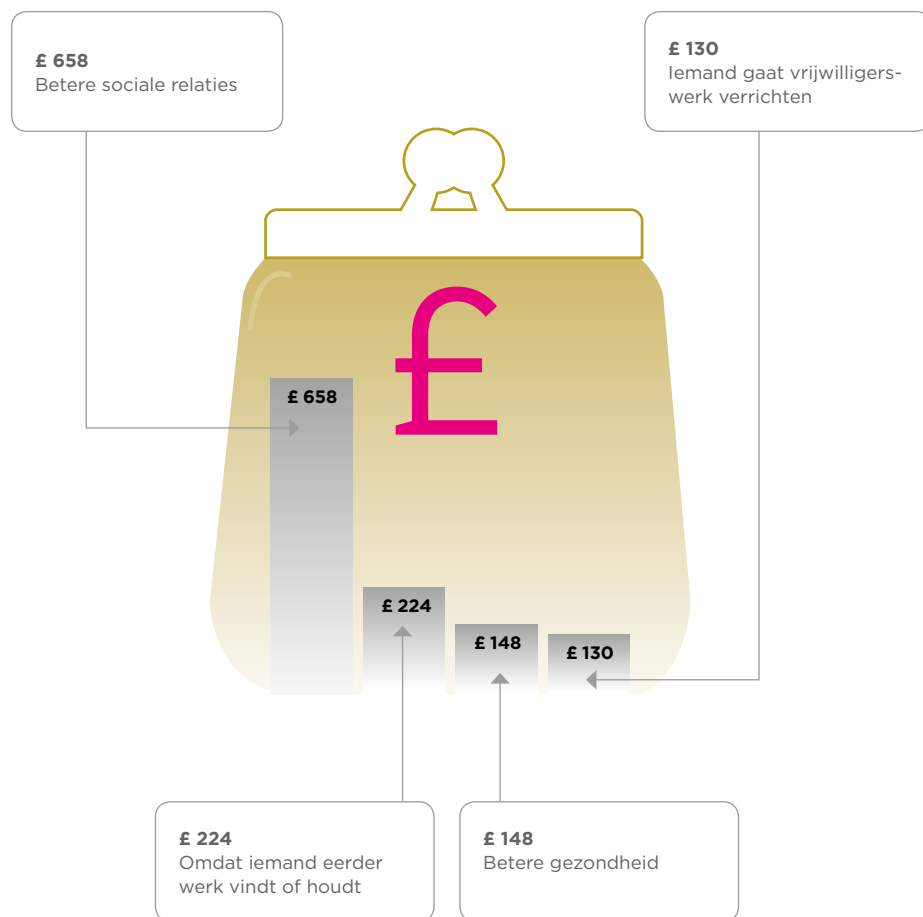
6. Kosteneffectiviteit van taalscholing

Zowel een voldoende basisniveau van vaardigheden als zeer hoge vaardigheden hebben een onafhankelijk positief effect op de economische groei van een land; deze effecten versterken elkaar. Voldoende basisvaardigheden is dan ook belangrijk om een relatief grote groep excellente talenten te laten ontwikkelen (Hanushek & Woessmann, 2009).

Feiten en cijfers:

- > Als alle huidige laaggeletterden in Nederland een cursus zouden volgen, zou dit de maatschappij 700 miljoen euro kunnen opleveren. Verder wordt na het volgen van een taal cursus de arbeidsproductiviteit van een deelnemer met 985 euro verhoogd (Kok & Scholte, 2013).
- > Het gemiddelde rendement van Taal voor het Leven per deelnemer is 1.335 euro. Dit zijn de gemiddelde nettobaten per deelnemer over de totaal resterende gemiddelde levensduur van de deelnemer. De baten zijn 3.025 euro en de kosten 1.690 euro. Dit betekent dat elke euro die geïnvesteerd wordt in een taaltraject via het programma Taal voor het Leven resulteert in 0,79 euro nettowinst ofwel 1,79 euro rendement op de investering. Dat is een aanzienlijk rendement dat bereikt wordt door de relatief lage kosten van het programma in combinatie met de baten die zich over de resterende levensduur uitbetalen (zoals een hoger inkomen tot het pensioen).
Van de baten kan ongeveer circa 70% toegekend worden aan verhoging van de arbeidsproductiviteit en de overige circa 30% aan verlaging van gezondheidskosten (PwC, 2014).
- > Uit onderzoek van Capgemini Consulting (2015) naar taalscholing in de schoonmaakbranche blijken bij drie onderzochte businesscases de volgende baten:
 - Betere communicatie tussen schoonmaakmedewerkers en kantoorpersoneel scheelt 8 tot 12 uur per jaar.
 - Betere communicatie tussen schoonmaakmedewerkers en voorwerker scheelt 57 uur per jaar.
 - Afname van het aantal fouten scheelt zes herinspecties per jaar.
 - Afname van het aantal klachten scheelt 8 tot 54 uur administratieve ondersteuning per jaar.
 - Afname van kort verzuim met 0,5 tot 1,5%.
- > In Canada leidt een hogere mate van geletterdheid tot een hoger bnp en meer arbeidsproductiviteit. Dit komt doordat geletterde mensen zich meer en anders kunnen inzetten op de arbeidsmarkt (Coulombe et al., 2004).
- > Onderzoek naar de effecten van investeringen in vermindering van laaggeletterdheid in Canada en het Verenigd Koninkrijk leverden de volgende uitkomsten op:
 - Canada kan circa 16,083 miljoen dollar besparen, mede door een groei van de inkomstenbelasting, besparingen in onder andere de sociale bijstand en uitkeringen en meer stabiliteit in de werkgelegenheid (Murray et al., 2009).

Figuur 11: Kostenreductie door volwasseneducatie in Verenigd Koninkrijk

De waarde per persoon van de impact van volwasseneducatie (waarvan taalonderwijs onderdeel is) in het Verenigd Koninkrijk.

- Voor het Verenigd Koninkrijk blijkt dat de impact van volwasseneneducatie (waarvan taalonderwijs een onderdeel is) per persoon een waarde heeft van:
 - 148 pond in verband met een betere gezondheid;
 - 224 pond doordat eerder werk gevonden wordt of behouden blijft;
 - 658 pond door beter sociaal netwerk;
 - 130 pond door de wil om op reguliere basis vrijwilligerswerk te gaan doen (Fujiwara, 2012).

- > Uit het onderzoek van Houtkoop et al., (2012) blijkt dat iemand met betere kernvaardigheden een hoger brutoloon verdient. Indien de prozageletterdheid met 1% toeneemt, zal het brutoloon met circa 0,3% toenemen. Om dit in perspectief te plaatsen: als een vmbo-bb'er zou beschikken over de geletterdheid van een gemiddelde mbo'er, zou zo iemand 3% meer loon ontvangen. Uit het PIAAC-onderzoek blijkt daarnaast dat 37% van de laaggeletterden tot de laagste inkomensgroep behoren (inkomen tot 11 euro bruto per uur). (Buisman et al., 2013).

Investeren in taalscholing is kosteneffectief, zowel voor deelnemers als de maatschappij.

Figuur 12: Bereik pilot Taal voor het Leven 2012-2015

5. MONITORING VAN ACTIVITEITEN VAN STICHTING LEZEN & SCHRIJVEN

Uit de voorgaande hoofdstukken blijkt dat een betere taalbeheersing zorgt voor meer zelfredzaamheid en een sociaal en gelukkiger leven. Betere gezondheid en een betere positie op de arbeidsmarkt zorgen voor een stijging in maatschappelijke baten. Stichting Lezen & Schrijven gelooft dat heel Nederland moet kunnen lezen, schrijven, rekenen en om moet kunnen gaan met een computer. Om dit te bereiken is het ondersteuningsprogramma Taal voor het Leven ontwikkeld. Gemeenten en organisaties die aan de slag willen met een effectieve lokale aanpak van laaggeletterdheid, kunnen gebruikmaken van Taal voor het Leven. Het ondersteuningsprogramma helpt hen bij het duurzaam vinden, opleiden en volgen van mensen die moeite hebben met basisvaardigheden. Hiervoor zijn in de periode 2013-2015 via pilots en samen met betrokken organisaties verschillende materialen en instrumenten ontwikkeld. Voorbeelden hiervan zijn samenwerkingsmodellen, Taalhuizen, screeningsinstrumenten als de Taal- en Digimeter, lesmaterialen en allerlei soorten trainingen en voortgangstoetsen om de kwaliteit van lesgeven aan laaggeletterden zo optimaal mogelijk te maken. Naast het organiseren van taalscholing, is agenderen van het thema laaggeletterdheid ook één van de activiteiten van Stichting Lezen & Schrijven.

Stichting Lezen & Schrijven laat haar activiteiten regelmatig monitoren. Het ministerie van OCW (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) heeft ook het werk van de stichting laten onderzoeken. De verschillende onderzoeken zijn uitgevoerd door Maastricht University, het Kohnstamm Instituut, Ecorys en Blauw Research.

(Leer)effecten cursisten Taal voor het Leven

Met het ondersteuningsprogramma Taal voor het Leven kan een gemeente en organisatie effectief en duurzaam laaggeletterden vinden en hen naar een hoger niveau van taal, rekenen en digitale vaardigheden brengen.

Uit het onderzoek van Maastricht University (De Greef et al., 2014) blijkt dat de aanpak een positieve impact heeft op de lees- en schrijfvaardigheden en de mate van sociale inclusie van deelnemers. Belangrijk daarbij is dat een leertraject uit een goede combinatie van vier factoren bestaat: de aanwezigheid van een kwalitatief goede docent, goede ondersteuning van een taalvrijwilliger, kwalitatief hoogwaardig lesmateriaal en voldoende mogelijkheden om het geleerde toe te passen in de praktijk. Succesvolle implementatie en borging van de aanpak zorgen voor behoud en kwaliteit.

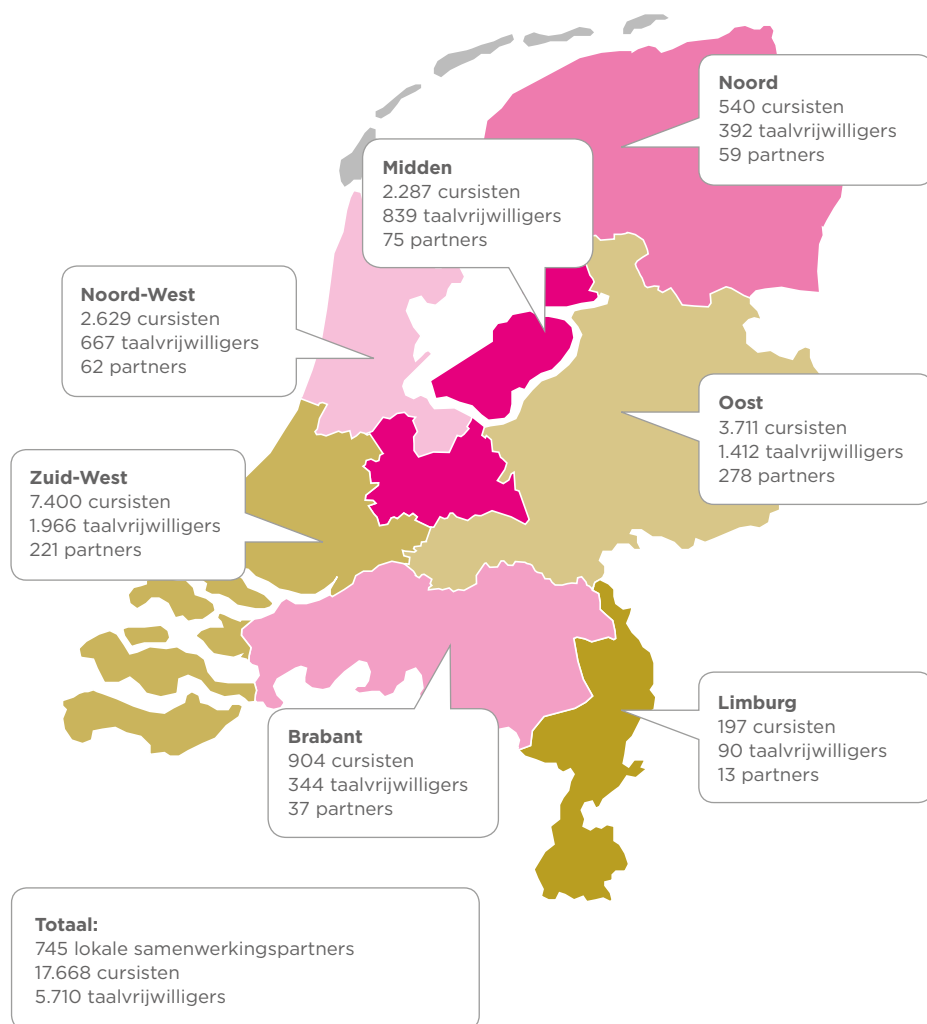
In de pilotperiode Taal voor het Leven (2013-2015) hebben meer dan 650 lokale partners in zeven regio's met inzet van bijna 5.800 taalvrijwilligers ruim 15.000 cursisten geschoold (zie figuur 12). Om de effecten van de trajecten tijdens de pilotperiode van Taal voor het Leven te meten, heeft Maastricht University in 2013 en 2014 bij ongeveer 1.000 cursisten toetsen en zelfrapportage-vragenlijsten afgenomen. De belangrijkste conclusies op een rij:

- Circa 50 tot 65% blijkt een betere plek in de samenleving te krijgen.
- Circa 71% kan zijn taalvaardigheden in de praktijk beter toepassen, bijvoorbeeld e-mails en ondertiteling lezen.
- Circa 53% heeft een betere leesvaardigheid gekregen.

- Circa 58% heeft een betere schrijfvaardigheid gekregen.
- Circa 53% ervaart een betere psychische gezondheid en 39% een betere fysieke gezondheid.
- Circa 20 tot 35% heeft een betere arbeidsmarktpositie gekregen of is actiever op de arbeidsmarkt.

De bewezen effectiviteit van Taal voor het Leven in diens pilotperiode en het actieprogramma Tel mee met Taal van de departementen OCW, VWS en SZW hebben er toe geleid dat de aanpak in 2016-2018 is uitgebreid naar alle arbeidsmarktregio's in Nederland. Met deze uitbreiding zijn van januari tot en met september 2016 samen met 745 lokale samenwerkingspartners en met inzet van 5.710 taalvrijwilligers 17.668 cursisten bereikt (zie figuur 13).

Figuur 13. Bereik Taal voor het Leven januari t/m september 2016

Tabel 8. Het percentage deelnemers met toename sociale inclusie per variabele, in vergelijking met eerder nationaal en internationaal onderzoek.

Leercontext →	Trajecten Tvhl 2014	Landelijk onderzoek 2012	EDAM-onderzoek België	EDAM-onderzoek Italië
Aantal deelnemers met toename sociale inclusie per variabele in %				
Nationale taalvaardigheden	71	58	53	34
Digitale vaardigheden	66	51	31	42
Assertiviteit	66	54	47	30
Arbeids- en opvoedingsvaardigheden	48	42	36	24
Ontmoeten en ondernemen	58	49	41	30
Natuur- en sportactiviteiten	57	49	47	23
Afname sociaal isolement	51	45	41	21
Fysieke gezondheid	39	- *	- *	- *
Psychische gezondheid	53	- *	- *	- *
Betaalde baan	21	20	- *	- *
Vrijwilligerswerk	28	21	- *	- *
Stage	26	7	- *	- *
Op zoek naar een baan	36	20	- *	- *
Betaalde baan met begeleiding	28	14	- *	- *

* Deze variabelen zijn in dit onderzoek niet gemeten.

Bron: De Greef et al. (2014)

Deelnemers aan een Taal voor het Leven taaltraject krijgen een betere plek in de samenleving.

Feiten en cijfers over samenwerking

Stichting Lezen & Schrijven werkt samen met een groot aantal verschillende partners in Nederland. Een netwerk van partners is onmisbaar om zo veel mogelijk mensen te kunnen bereiken en scholen. Daarom is het belangrijk om te weten hoe partners de samenwerking met de stichting ervaren en waar de stichting haar ondersteuning verder kan verbeteren. In 2013 en 2014 zijn bijna 700 personen uit dit netwerk benaderd met een online vragenlijst, ontwikkeld door Maastricht University.

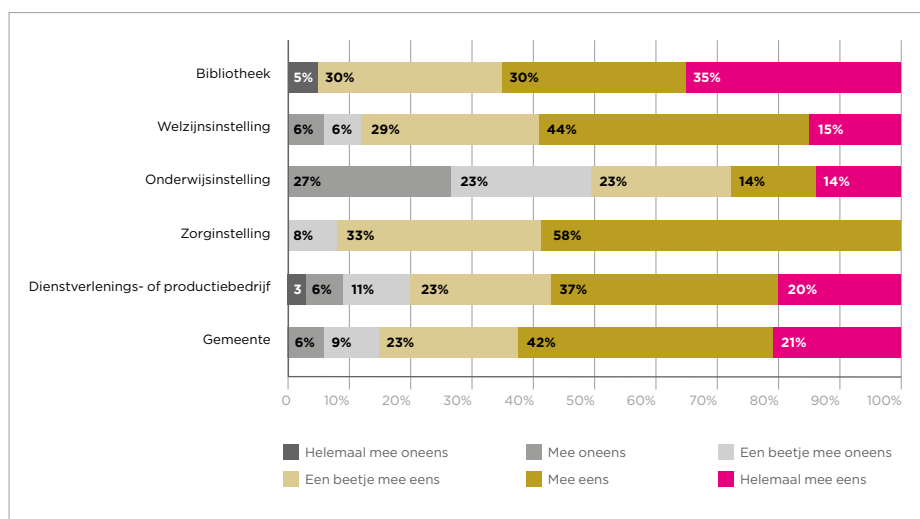
In 2014 zijn hier, in het kader van de evaluatie van het Actieplan laaggeletterdheid 2012-2015, in opdracht van het Kohnstamm Instituut en Ecorys extra vragen aan toegevoegd. De samenwerkingspartners is gevraagd om een rapportcijfer (1-10) te geven voor de kernactiviteiten van de stichting, de betrouwbaarheid, het innovatief vermogen en de kwaliteit. In de figuur op de volgende pagina staat het resultaat. Uit het onderzoek is een groot verschil waar te nemen tussen de dienstverlenende instellingen en de roc's. Waarbij opgemerkt moet worden dat de cijfers van roc's in

Tabel 9. Cijfers van samenwerkingspartners voor Stichting Lezen & Schrijven in 2014

Jaar	2013	2014	
Betrouwbaarheid	7,6	7,7	
Innovatief vermogen	7,3	7,3	
Kwaliteit	8	8,3	
Samenwerking	7,6	7,5	<ul style="list-style-type: none"> • Dienstverlenende instellingen: 7,9 • Roc's: 6,3
Lobby en aandacht voor laaggeletterdheid	7,5	8,0	<ul style="list-style-type: none"> • Dienstverlenende instellingen: 8,4 • Roc's: 7,7
Algemene aanpak	Niet gevraagd	7,5	<ul style="list-style-type: none"> • Dienstverlenende instellingen: 7,8 • Roc's: 6,4

De Greef et al. (2014), Ecorys & Kohnstamm (2014)

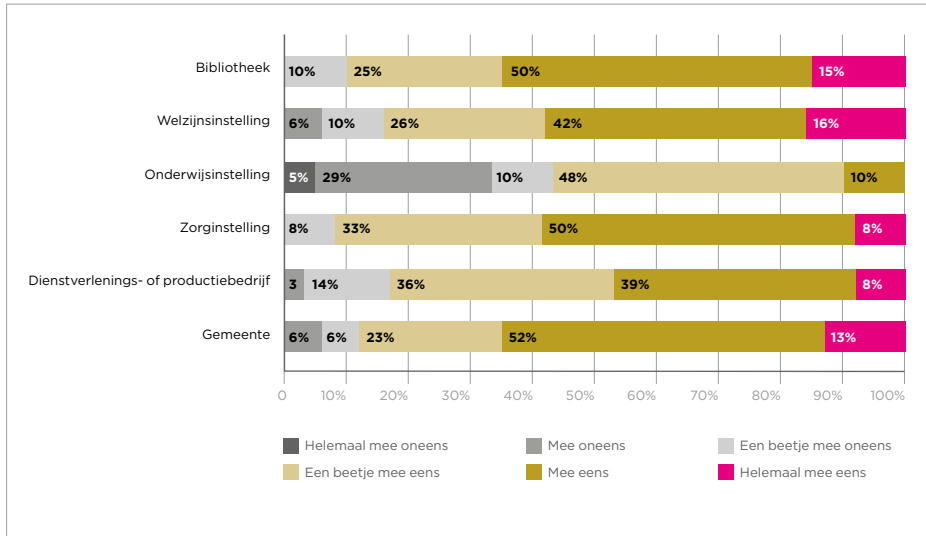
Figuur 14. Door Stichting Lezen & Schrijven heeft onze organisatie nieuwe ideeën gekregen om laaggeletterdheid tegen te gaan of te voorkomen.

*Significant bij $\alpha = 0.05$

Bron: Ecorys & Kohnstamm (2014)

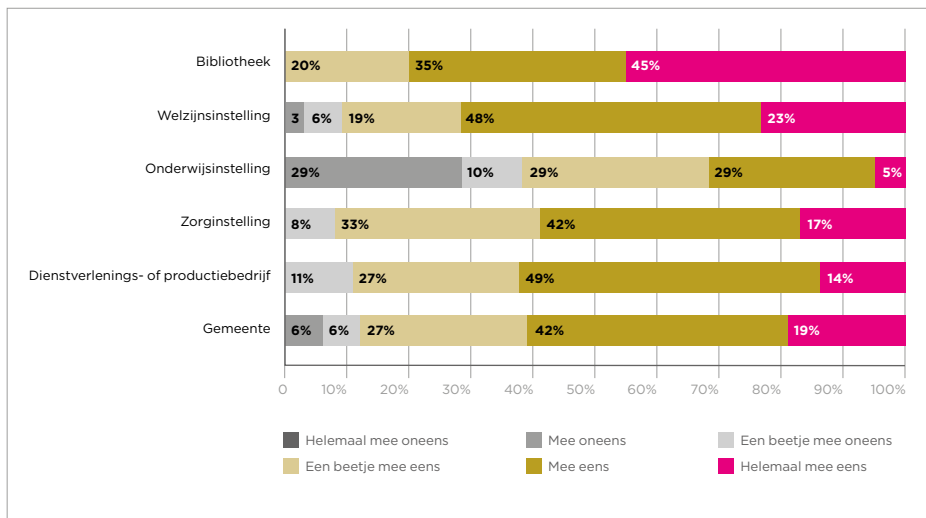
Figuur 15. De ondersteuning die de Stichting Lezen & Schrijven biedt, sluit aan bij de behoefte van onze organisatie.

*Significant bij $\alpha = 0.05$

Bron: Ecorys & Kohnstamm (2014)

Figuur 16. Onze bijdrage aan de aanpak van laaggeletterdheid is beter geworden door de samenwerking met Stichting Lezen & Schrijven.

*Significant bij $\alpha = 0.01$

Bron: Ecorys & Kohnstamm (2014)

de Taal voor het Leven-regio's - waar nauw wordt samengewerkt - hoger zijn dan in regio's waar Stichting Lezen & Schrijven minder actief is. In het rapport van Kohnstamm & Ecorys is dit nader gespecificeerd per soort organisatie.

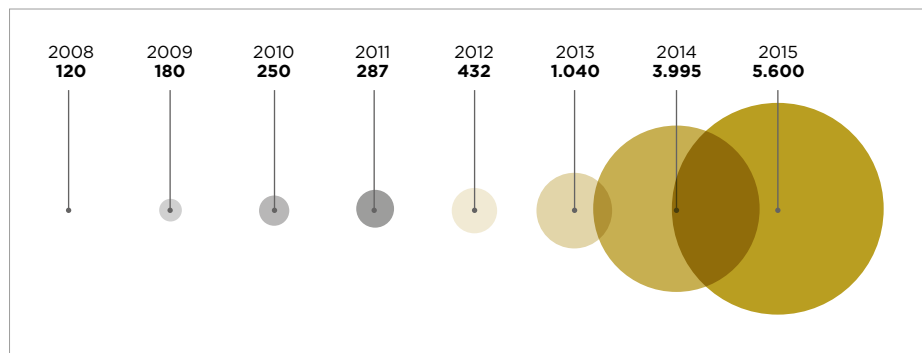
Daarnaast is gemeten in welke mate samenwerkingspartners bekend zijn met instrumenten van de stichting en of zij hier iets aan hebben.

- Bijna alle respondenten (94%) zijn bekend met het voorlichtingsmateriaal, de mediacampagnes, de Week van de Alfabetisering en het advies van de stichting.
- De bekendheid van de Taalmeter, Taalhuis en taalvrijwilligers is 83%. Ongeveer 75% van de respondenten is bekend met trainingen, lesmaterialen, de Nationale Bellijn Lezen & Schrijven en de effectmeting van Taal voor het Leven.
- Ruim 80% van de respondenten die ondersteund worden door Stichting Lezen & Schrijven zegt meer aan geletterdheid te doen dan voordat zij ondersteuning van de stichting ontvingen.

Agenderen

Agendering is nodig om het thema laaggeletterdheid op de kaart te zetten en te houden. Stichting Lezen & Schrijven onderneemt samen met partners verschillende acties. Sinds 2005 wordt elk jaar in de tweede week van september, rond Wereldalfabetiseringsdag, de Week van de Alfabetisering georganiseerd. In deze week organiseren duizenden organisaties door heel Nederland activiteiten om laaggeletterdheid onder de aandacht te brengen. Het aantal georganiseerde activiteiten is elk jaar gegroeid. In het jaar 2015 vonden 5.600 activiteiten plaats georganiseerd door bedrijven, gemeenten, instellingen, scholen en particulieren.

Figuur 17: Aantal activiteiten in de Week van de Alfabetisering

Een ander voorbeeld van agenderen zijn de campagnes van Stichting Lezen & Schrijven. Een voorbeeld is de massamediale campagne 'Moeite met lezen ofzo?' die in 2014 is gehouden om bij een breder publiek het thema laaggeletterdheid onder de aandacht te brengen. 'Moeite met lezen ofzo?' is uitgevoerd in de regio's Utrecht en Zwolle. Billboards, abri's, kranten en advertenties verschenen in het straatbeeld in en rondom deze twee steden. Ook werden op de regionale omroepen spotjes uitgezonden (radio en tv) en werd online geadverteerd.

Blauw Research (2014) heeft de campagne geëvalueerd onder een steekproef van 1.000 respondenten. De campagne heeft het volgende opgeleverd:

- 43% van de respondenten heeft recent iets gezien van de campagne.
- 232% meer aanmeldingen voor cursussen ten opzichte van de periode voorafgaand aan de campagne.
- 418% meer vrijwilligers ten opzichte van de periode voorafgaand aan de campagne.
- De uitingen werden door 79% van de doelgroep als 'duidelijk en geloofwaardig' beoordeeld.
- De bekendheid van de stichting steeg van 30 naar 49%.
- Van de doelgroep (cursisten en vrijwilligers) ondernam 14% concrete actie na het zien van een uiting.

6. REFERENTIES

Algemene Rekenkamer (2016). Aanpak van laaggeletterdheid. Den Haag: Algemene Rekenkamer.

Baay, P., Buisman, M. & Houtkoop, W. (2015). Laaggeletterden: achterblijvers in de digitale wereld? Vaardigheden van burgers en aanpassingen door overheden. Den Bosch: ecbo.

Berkman, N.D., DeWalt, D.A., Pignone, M.P., Sheridan, S.L., Lohr, K.N., Lux, L., Sutton, S.F., Swinson, T. & Bonito, A.J. (2004). Literacy and Health Outcomes. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality.

Bijl, R., Boelhouwer, J., Cloin, M. & Pommer, E. (2011). De sociale staat van Nederland 2011. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Blauw Research (2014). Duidelijke campagne brengt Stichting Lezen & Schrijven onder de aandacht. Campagne-evaluatie Utrecht, Vecht & IJsselstreek. Rotterdam: Blauw Research.

Bovens, W. & Wille, A. (2010). Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie. Amsterdam: Bert Bakker.

Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W., & Velden, R. van der (2013). PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012. Den Bosch: ecbo.

Buisman, M. & Houtkoop, W. (2014). Laaggeletterdheid in kaart. Den Bosch: ecbo.

Bus, A.G., Van IJzendoorn, M.H., Pellegrini, A.D. & Terpstra, W. (1994). Een meta-analyse naar intergenerationale overdracht van geletterdheid. Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 10 (3), 157-175.

Capgemini Consulting (2015). Investeren in taal levert veel op! Drie businesscases voor groepsgericht taalonderwijs in de schoonmaakbranche. Intern rapportage Capgemini Consulting.

CBS (2012). ICT, kennis en economie. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Verkregen op 28 augustus 2013 van: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/130F8419-05C1-43AE-B5ED-4C373F34EC82/0/2012i78pub.pdf>.

CBS (2013). Sterke stijging werkloosheid. Verkregen op 27 augustus 2013 van: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-013-pb.htm>.

CPB en SCP (2015). De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025. CPB Boek 17 / CPB-publicatie 2015-15. Den Haag: CPB en SCP.

Christoffels, I., Baay, P., Bijlsma, I., & Levels, M. (2016). Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede. Den Bosch: eco.

Christoffels, I., de Groot, A., Clement, C. & Fond Lam, J. (te verschijnen). Preventie door interventie. Literatuurstudie naar lees- en schrijfachterstanden bij kinderen en jongeren: prevalentie, relevante factoren en mogelijke interventies. Den Bosch: eco.

Chilvers, D. (2008). Segmentation of Adults by Attitudes Towards Learning and Barriers to Learning. London: DIUS.

Coulombe, S., Tremblay, J. & Marchand, S. (2004). International Adult Literacy Survey: Literacy Scores, Human Capital and Growth Across Fourteen OECD Countries. Ottawa: Statistics Canada.

Department of Labour New Zealand (2010). Upskilling Partnership Programme: Evaluation Report. Wellington: Department of Labour New Zealand.

De Greef, M. (2012). Educatietrajecten van het Kellebeek College afdeling Via hebben aantoonbaar effect voor inwoners in de regio West-Brabant. 's-Hertogenbosch: Artéduc.

De Greef, M., Segers, M., Nijhuis, J. & Fond Lam, J. (2014). Impactonderzoek taaltrajecten Taal voor het Leven door Stichting Lezen & Schrijven op het gebied van sociale inclusie en leesvaardigheid. Deel A. Maastricht: Maastricht University.

Doets, C., Groen, P., Huisman, T. & Neuvel, J. (1991). Functionele ongeletterdheid in Nederland. Amersfoort: SVC.

Droge, S., Suijkerbuijk, E. & Kuiken, F. (2009). Het taalniveau van Amsterdamse voorschoolleiders. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Ecorys & Kohnstamm Instituut (2014). Evaluatie Actieplan laaggeletterdheid. Rotterdam: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Fletcher, J.M. & Lyon, G.R. (1998). Reading: A Research-Based Approach. In W.M. Evers (Ed.), *What's Gone Wrong in America's Classrooms*, Stanford, CA: Hoover Institute Press: 49-90.

Flouri, E & Buchanan, A (2004). Early Father's and Mother's Involvement and Children's Later Educational Outcomes. *British Journal of Educational Psychology*, 7 (2), 141-153.

Fujiwara, D. (2012). Valuing the Impact of Adult Learning. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.

Fukkink, R., Jilink, L. & Oostdam, R. (2015). Met een blik op de toekomst. Een meta-analyse van de effecten van VVE op de ontwikkeling van kinderen in Nederland. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Garbe, C., Holle, K. & Weinhold, S. (2009). Socrates Observation ADORE-project: Teaching Adolescent Struggling Readers. Lueneburg: Consortium of ADORE Project.

Gezondheidsraad (2011). Laaggeletterdheid te lijf. Signalering ethiek en gezondheid, 2011/1. Den Haag: Centrum voor ethiek en gezondheid.

Gille, E., Loijens, C., Noijons, J. & Zwitser, R. (2010). Resultaten PISA-2009. Arnhem: CITO.

Groot, W. & Maassen van den Brink, H. (2006). Stil vermogen: Een onderzoek naar de maatschappelijke kosten van laaggeletterdheid. Den Haag: Stichting Lezen & Schrijven.

Hanushek, E. & Woessmann, L. (2009). Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation. NBER Working paper no. 14633. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Hanushek, E.A. & Zhang, L. (2009). Quality-Consistent Estimates of International Schooling and Skill Gradients. *Journal of Human Capital* 3 (2), 107-143.

Hartley, R. & Horne, J. (2006). Social and Economic Benefits of Improved Adult Literacy: Towards a Better Understanding. Adelaide: National Centre for Vocational Education Research (NCVER).

Hattie, J. (2012). Visible Learning for Teachers. Maximizing Impact on Learning. London/New York: Routledge.

Houtkoop, W. (2015). Ouderen en laaggeletterdheid. Den Bosch: ecbo.

Houtkoop, W., Allen, J., Buisman, M., Fouarge, D. & Van der Velden, R. (2012). Kernvaardigheden in Nederland. Den Bosch: ecbo.

Inspectie van het onderwijs (2014a). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012/2013. Verkregen op 10 juni 2014 van: <http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Onderwijsverslagen/2014/onderwijsverslag-2012-2013.pdf>

Inspectie van het onderwijs (2014b). Tussenrapportage vve in de g37. Monitor kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie in de 37 grote steden in 2013 en 2014.

Kamerbrief over wet OKE (2015). Verkregen op 28 augustus 2015 van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2015/06/29/kamerbrief-over-wet-oke>

Kamps, D., Abbott, M., Greenwood, C., Wills, H., Veerkamp, M. & Kaufman, J. (2008). Effects of Small-Group Reading Instruction and Curriculum Differences for Students Most at Risk in Kindergarten : Two-Year Results for Secondary- and Tertiary-Level Interventions. *Journal of Learning Disabilities* 42 (2): 101-114.

Kasperkovitz, J.M. (2012). Monitor 2012: Bestrijding laaggeletterdheid door bibliotheken. Amersfoort: Kasperkovitz beleidsonderzoek en advies.

Kinderopvangtotaal (2014). Verkregen op 22 januari 2015 van: www.kinderopvangtotaal.nl/Peuterspeelzalen/Actueel/2014/2/Taalachterstand-Amsterdamse-pmrs-bijna-weggewerkt-1463064W/

Kok, L. & Scholte, R. (2013). Rendement van cursussen voor laaggeletterden. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Lupi, C. De Greef, M., Segers, M. & Verté, D. (2011). Does Adult Education Make a Difference? Maastricht: EDAM.

Matute, E., Montiel, T., Pinto, N., Rosselli, M., Ardila, A. & Zarabozo, D. (2012). Comparing Cognitive Performance in Illiterate and Literate Children. *International Review of Education* 58 (1): 109- 127.

Mol, S.E., Bus, A.G., De Jong, M.T., & Smeets, D.J.H. (2010). Added Value of Dialogic Parent-Child Book Readings: A Meta-Analysis. *Parent-Child Interaction and Early Literacy Development*.

Mourshed, M., Chijioke, C. & Barber, M. (2010). How the World's Most Improved School Systems Keep Getting Better. London: McKinsey & Company.

Murray, T.S., McCracken, M., Willms, D., Jones, S., Shillington, R. & Strucker, J. (2009). Addressing Canada's Literacy Challenge: A Cost-Benefit Analysis. Canada: Data Angel Policy Research Incorporated.

National Literacy Trust. (2012). London Literacy Champions: Evaluation report. London: National Literacy Trust.

Nijman, J., Hendriks, M., Brabers, A., Jong, J. De & Rademakers, J. (2014). Patients Activation and Health Care Consumers. *Journal of Health Communication: International Perspectives*, 2014, 19 (8): 955-969.

Notten, N. (2011). Parents and the media. Causes and Consequences of Parental Media Socialization. Dissertation Radboud University Nijmegen. Nijmegen: Ipskamp Drukkers.

Notten, N (2012). Over ouders en leesopvoeding. Delft: Eburon, Stichting Lezen.

Onderwijsraad (2014). Een onderwijsstelsel met veerkracht. Den Haag: Onderwijsraad.

OESO (2013). Technical Report of the survey of Adult Skills (PIAAC). Pre-publication copy.

OESO (2015). Students, Computers and Learning; Making the Connection. In series PISA, 15 September 2015.

PBLQ (2013). De burger kan het niet alleen. Digitale dienstverlening die past bij digitale vaardigheden van burgers. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Pelikan, J.M., Rothlin, F. & Ganahl, K. (2012). Comparative Report on Health Literacy in Eight EU Member States. HLS-EU project.

Programme for International Student Assessment (PISA), OESO (2013). Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden. Verkregen op 10 juni 2014 van: http://www.trendsinbeeld.minocw.nl/grafieken/3_1_2_24.php.

Purcell-Gates, V., Degener, S., Jacobson, E. & Soler, M. (2000). Affecting Change in Literacy Practices of Adult Learners: Impact of Two Dimensions of Instruction. Cambridge: NCSALL.

PwC (2013). Laaggeletterdheid in Nederland kent aanzienlijke maatschappelijke kosten. Aangeboden voor publicatie. Amsterdam: PwC.

PwC (2014). Het rendement van taaltrajecten binnen het programma Taal voor het Leven. Amsterdam: PwC.

Reder, S. (2009). The Development of Literacy and Numeracy in Adult Life. In S. Reder & J. Bynner, (Eds.), Tracking Adult Literacy and Numeracy: Findings from Longitudinal Research New York and London: Routledge, 59-84.

Reder, S. (2010). Participation, Life Events and the Perception of Basic Skills Improvement. In J. Derrick, J. Field, P. Lavender, S. Meyer, U. Howard, & T. Schuller (Eds.), Remaking Adult Learning: Essays on Adult Education in Honour of Alan Tuckett, London: Institute of Education.

Reder, S. (2012). The Longitudinal Study of Adult Learning: Challenging Assumptions. Montreal: the Centre for Literacy.

RIVM (2014). Een gezonder Nederland; kernboodschappen van de Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014. Bilthoven: RIVM.

ROA (2016). Regionale spreiding van geletterdheid. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Maastricht University.

Rothman, R.L., DeWalt, D.A., Malone, R., Bryant, B., Shintani, A. & Crigler B, Weinberger, M. & Pigone, M. (2004). Influence of Patient Literacy on the Effectiveness of a Primary Care-Based Diabetes Disease Management Program. JAMA: 292: 1711-6.

SCP (2015). De sociale staat van Nederland. Verkregen op 30 november 2015 van: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/De_sociale_staat_van_Nederland_2015.

Schillinger, D., Grumbach, K., Piette, J., Wang, F., Osmond, D. & Daher, C., Palacios, J., Sullivan, G.D. & Bindman, A.B. (2002). Association of Health Literacy with Diabetes Outcomes. JAMA: 288: 475-82.

Smit, S. & Bersee, T. (2009). Ik wil nou eindelijk eens een keer zelfstandiger worden! Rotterdam: NextValue onderzoek en advies.

Snow, C., Burns, S., & Griffin, P. (1998). Preventing Reading Difficulties in Young Children. Washington, DC: National Academy Press.

Stalpers, C. (2007). Het verhaal achter de lezer. Amsterdam: Stichting Lezen.

Steehouder, P., Baay, P., & Jansens, E. (2016). Toekomst van de educatie vanuit perspectief van roc's. Den Bosch: ecbo.

Tett, L., Hall, S., Maclachlan, K., Thorpe, G., Edwards, V. & Garside, L. (2006). Evaluation of the Scottish Adult Literacy and Numeracy (ALN) Strategy. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.

Twickler, T. B. M., Hoogstraaten, E., Reuwer, A.Q., Singels, L., Stronks, K. & Essink-Bot, M. (2009). Laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden vragen om een antwoord in de zorg. Nederlands Tijdschrift Geneeskunde: 153: A250.

Torgesen, J. (2004). Lessons from Research on Interventions for Students Who Have Difficulty Learning To Read. In: McCardle, P. Chhabra, V. (2004) The Voice of Evidence in Reading Research. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Van der Eijnden, J. (2015). Wie stoeit met het boek? Verschillen in de leesopvoeding van vaders en moeders. Amsterdam: Stichting Lezen.

Van der Heide, I. & Rademakers, J. (2015). Laaggeletterdheid en Gezondheid. Stand van zaken. Utrecht: Nivel.

Vernooy, K. (2012). Elk kind een lezer. Antwerpen: Garant.

Vos, M.W. & Koekkoek, M.M. (2010). Evaluatie van het programma Taalontmoetingen van het Oranje Fonds. Groningen: ISW: Instituut voor integratie en sociale weerbaarheid.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014a). Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014b). Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland. Den Haag: WRR en SCP.

Alle rechten voorbehoud

Niets uit deze uitgave mag - door iemand anders dan de opdrachtgever - worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Feiten & Cijfers Geletterdheid 2016 is een overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en de opbrengsten van investeringen voor samenleven en individu.

2,5 miljoen mensen van 16 jaar en ouder zijn laaggeletterd op gebied van taal en/of rekenen. Naar schatting zijn er 3 tot 4 miljoen mensen met een flinke achterstand op gebied van taal en/of digitale vaardigheden.

Deze publicatie is opgebouwd uit feiten en cijfers van geletterdheid binnen de volgende thema's: taalbeheersing, welzijn, gezondheid, opvoeding en taalverwerving, arbeidsmarkt en vervolgopleiding en kosteneffectiviteit. Daarnaast zijn in het laatste hoofdstuk de effecten van Stichting Lezen & Schrijven beschreven.

lezenenschrijven.nl

